

УДК 929Вайнштейн:378.4.091.113(477.74–25)"1930/1939"
DOI: [https://doi.org/10.18524/2707–3335.2024.1\(31\).305537](https://doi.org/10.18524/2707–3335.2024.1(31).305537)

Левченко Валерій Валерійович,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін

Одеського національного морського університету (ОНМУ), професор ОНМУ,

вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна

тел.: (048) 728 31 18

e-mail: levchenko_lav@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6907-7768>

МОЙСЕЙ СОЛОМОНОВИЧ ВАЙНШТЕЙН – ТРАГЕДІЯ ТА ДОЛЯ РЕКТОРА ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті на основі вивчення неопублікованих архівних документів, а також матеріалів періодичних видань, вперше відтворено біографію економіста, доцента, першого проректора та одного з ректорів Одеського державного університету (ОДУ) Мойсея Соломоновича Вайнштейна. Присвячуючи статтю 120-річчю від дня народження вченого та адміністратора, максимально детально простежено його життєвий шлях. Новизна дослідження полягає в уточненні біографічних відомостей: місця народження, соціального походження, моделі поведінки на керівних посадах в ОДУ, аналізі мотивації вчинків, наукової діяльності тощо. Зроблено огляд подій, що дозволяють надати мотиви репресій щодо керівників державних вишів, зокрема ОДУ. Водночас фактори, що зумовили розгортання масових репресивних кампаній щодо ректорів університетів, одночасно впливали на процеси формування соціалістичної суб'єктивності радянських реалій. У зв'язку з цим реконструйовано типову конфліктну ситуацію, яка визначила крайню суперечливість становища сумлінних управлінців з числа ранньорадянської генерації в середині 1930-х рр. Простежено, що коли пропаганда підносила трудові колективи як справжніх творців нової соціалістичної цивілізації, М. С. Вайнштейну доводилося відступати від імперативного принципу колективістського світорозуміння. У справжніх інтересах справи він був змушений спиратися на професійне ядро університетських фахівців, протиставляючи себе більшій частині викладачів, аспірантів і студентів, але така позиція не віталася пролетаріатом і державою. Доля М. С. Вайнштейна повторила долю багатьох керівників вишів, які потрапили в умови кардинальних суспільно-політичних змін 1930-х рр.

Ключові слова: М. С. Вайнштейн, Одеський державний університет, ректор, біографія, генерації, політичні репресії, доля.

Антропологічний підхід, що активно розвивається в історичній науці на початку XXI ст., актуалізує дослідження, присвячені історії «у людському вимірі». Нові підходи щодо вивчення минулого, покликані подолати протиставлення індивідуального та соціального, дають можливість доповнити макроісторичні явища

персональними біографіями історичних індивідів. Тенденція до персоналізації історії пояснює зростання кількості життєписів людей, які формально не можуть бути віднесені до видатних історичних діячів, але є «діючими особами історії», які зробили певний внесок у розвиток історії своєї епохи. Вивчення біографій і долі цих історичних персонажів сприяє глибшому зрозумінню специфіки певної епохи, в якій вони жили (творили, мислили, мріяли, страждали, раділи тощо).

Ім'я Мойсея Соломоновича Вайнштейна (1903–1957) – економіста, першого проректора та одного з ректорів ОДУ – не можна віднести до категорії відомих історичних персонажів, навіть не тільки на регіональному, а й на університетському рівнях. Скоріш за все він належить до числа маловідомих чи призабутих суб'єктів розвитку історичного процесу в Одесі у першій половині ХХ ст. Підтвердженням цього є той факт, що його часто плутають з іншим представником вищої школи Одеси на прізвище Вайнштейн – Йосипом Лейбовичем (1894–1980) [32]. Наприклад, у науковій літературі поширено такий факт, що 1936 р. на історичному факультеті Й. Л. Вайнштейн досліджував тему «Чернишевський як економіст» [36, с. 263; 35, с. 570], тоді як він ніколи не цікавився економічними питаннями та до того ж 1935 р. залишив Одесу. Отже, зазначену тему розробляв саме М. С. Вайнштейн. Також помилково вказано, що з вересня 1936 р. виконуючим обов'язки ректора призначили Й. Л. Вайнштейна [36, с. 266], хоча насправді цю посаду зайняв М. С. Вайнштейн. Ще також невірно згадувалося, що М. С. Вайнштейн був серед професорів історичного факультету, праці яких відзначили у травні 1935 р. на першій науковій сесії ОДУ [35, с. 569], хоча він очолював кафедру політекономії й до того плідною науковою діяльністю не відмічався. Безпідставно вказано, що в 1930-х рр. мав велику кількість публікацій [38], при цьому фронтальний перегляд багатьох періодичних видань зазначеного періоду демонструє протилежне (див. дод. 4). Незважаючи на наявність подібних хиб в українській історіографії в поодиноких роботах його визнають як одного з організаторів та очільників ОДУ в 1933–1937 рр. [31, 35], доцента Одеського державного педагогічного інституту імені К. Д. Ушинського (1944–1953) [29] та завідувача кафедри економіки промисловості Одеського технологічного інституту (1954–1957) [30]. У цих розвідках, нажаль, також зустрічаються суттєві помилки. Наприклад, В. О. Кузнецов у своїй статті дав посилання на «Дело на кандидата ВКП/б/ Вайнштейна М. С. 08.01.1947–13.02.1947 / Госархив Одесской обл., ф. П-20, оп. 16, д. 69» [31, с. 190]. При спробі ознайомитися з цією особою справою М. С. Вайнштейна нами виявлено, що за наданими В. О. Кузнецовим вихідними даними у фонді Державного архіву Одеської області (ДАОО) такі матеріали не зберігаються, а знаходяться «Протоколи и информация первичной партийной организации военно-монтажной конторы» [12]. Отже, попередні розвідки щодо спроб реконструкції біографії М. С. Вайнштейна у своїй більшості мають ознаки поверхневого та непрофесійного ставлення авторів щодо використання історичних джерел та проведення наукових досліджень. Загалом можна стверджувати, що його постать відображена в історіографії в незначній

мірі, а систематичного вивчення біоісторіографічного портрета вченого до цього часу ще не було здійснено. Квінтесенцією сучасної історіографії є той факт, що 2020 р. адміністрація Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (ОНУ) видала, як вони самі стверджують, «...біографічний довідник, який містить статті про ректорів університету за всю історію його існування (1865–2020)» [37, с. 2]. При цьому в ньому немає статті, присвяченої М. С. Вайнштейну. Звичайно, члени редакційної колегії у відповідь можуть закинути, що наш персонаж тільки виконував обов'язки ректора, тому йому не знайшлося місця в цьому виданні. Хоча в цьому томі є стаття на честь О. П. Доброклонського, який також був тільки виконуючим обов'язки ректора [37, с. 149]. Таким чином, у виборі постатей для цього довідника редакційна колегія припустилася помилки або використовувала подвійні стандарти, персоніфіковано вирішуючи питання, про кого статті публікувати, а про кого ні.

Відаючи данину пам'яті в контексті круглої дати (120 років від дня народження припадає на 2023 р.), маємо можливість пов'язати воедино «розсіпане» на епізоди життя М. С. Вайнштейна, виправити помилки у поширених фактах його біографії, що з'явилися унаслідок некомпетентності деяких дослідників, оцінити його діяльність, показати складність долі та трагедію людини, яка потрапила у вир політичних подій, що змушував її пристосовуватися до нових політичних умов, змінювати життєвий уклад, моральні цінності, наукові навички тощо.

Для вирішення поставлених у статті завдань було використано значне коло архівних джерел. Головним джерелом, яке стало основою підготовки наукового дослідження, є документальні матеріали українських архівів, насамперед це десять фондів ДАОО, по одному фонду Архіву Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та Архіву Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Введення до наукового обігу неопублікованих раніше архівних даних дозволило не тільки поповнити біографію М. С. Вайнштейна невідомими фактами, але й виправити помилки у незначних описах, на його честь (місце народження, соціальне походження, час роботи в певних установах, взаємини з колегами та владою тощо).

Теоретичною базою дослідження виступили основні положення біографістики – галузі історичного знання та допоміжної наукової дисципліни, предметом вивчення та одним із основних завдань якої, за визначенням сучасних вітчизняних дослідників, є розкриття індивідуальності людської особистості через реконструкцію життєвого та творчого шляху, зануреного у конкретний історичний контекст. Це визначило включення до змісту розвідки не тільки традиційних для біографічного жанру сюжетів (роки життя, освіта, робота, публікації тощо), а й аналіз мотивації вчинків вченого, вибору та прийняття ним рішень.

Практична значимість дослідження полягає у можливості поповнення біографічної інформаційної бази представників вітчизняної вищої школи та науки, необхідної для створення колективних портретів представників інтелектуального

середовища 1930-х рр. Отримані висновки можуть викликати інтерес у філософів, соціологів, антропологів, культурологів, психологів щодо поведінкових стратегій вчених у кризові моменти історії країни як особливого способу вимірювання їх приналежності до певної генерації під час домінування конкретних суспільно-політичних і соціально-культурних процесів.

Більшість біографічних документів свідчать, що М. С. Вайнштейн народився 27 (14) січня 1903 р. в містечку Криве Озеро [28, арк. 1; 13, арк. 4; 14, арк. 5], але в метричній книзі одеського рабінату є дані, що Мойсей Вайнштейн народився 27 (14) січня 1903 р. в Одесі в родині одеського міщанина Шльоми Абрамова Фроймова Вайнштейна, а мати звали Єлисаветою. Обряд обрізання було проведено через тиждень після народження – 3 лютого (21 січня) [1, арк. 33 зв.]. Проводячи порівняльний аналіз даних репрезентованих архівних документів виникає думка щодо дивного співпадіння в них багатьох фактів – дати, імені, прізвища. Розходженням у цих даних є тільки місце народження. До цього можна поставитися як до співпадіння або не випадковості.

У цілому в архівних матеріалах М. С. Вайнштейна особового походження багато моментів, коли співставлена інформація з історичних джерел датованих різними роками щодо одного факту його біографії не співпадає¹. Наприклад, це стосується визначення ним власного соціального походження. Як свідчать біографічні документи 1920-х – 1930-х рр.: «Общая форма анкеты для поступающих в Институт» від 1922 р., де він вказав, що його батько був «служашим в мануфактурному магазині», а він до Жовтневої революції «служив прикажчиком в мануфактурному магазині» [14, арк. 5]; «Анкета для регистрации студентов Украины» від 30 січня 1923 р., в якій він відмічав, що батько був прикажчиком (найманий службовець у купця або в торговельному закладі) [14, арк. 6]; «Анкетный лист» викладача Одеського інституту народного господарства (ОИГ) від 10 вересня 1929 р., в якому він визначав «попереднє» соціальне походження як «службовець» [13, арк. 16]; у «Картці педагога» Одеського інституту професійної освіти (ОПО) від 25 жовтня 1932 р., де на питання щодо «соціального походження (заняття батьків до 1917 року)» та «соціальний стан до початку педроботи» вказав, що є службовцем [21, арк. 32], то в цей період він ідентифікував себе виключно службовцем, тобто найнятим працівником, який належав до соціальної групи, що включала всіх зайнятих за наймам нефізичною працею в сфері послуг. Саме на тому, що він був наймитом, він наголошував у «Картці педагога» ОПО від 25 жовтня 1932 р., в якій вказував, що «загальний стаж в наймах» з 1914 р.², тобто з 11 років та «всього протягом 18 років³» [21, арк. 32]. Подібне

¹ Майже усі ці факти висвітлено в тексті або підрядкових посиланнях.

² З визначенням цього року, як року початку роботи в наймах теж немає точності, тому що в «Анкеті для регистрации студентов Украины» від 30 січня 1923 р. він вказував, що власний заробіток почав отримувати починаючи з 1916 р. [14, арк. 6].

³ У цьому підрахунку М. С. Вайнштейн припустився помилки, тому що від 1914 р. до 1932 р. він не міг працювати у наймих 18 років, так як з 1919 р. працював в установах радянської влади.

акцентування в офіційних документах на приналежності до пролетарської або селянської верстви було елементарним бажанням її автора стати «своїм» в очах радянської влади. В умовах розбудови першої соціалістичної держави страх багатьох бути «невизнаним» більшовиками для реалізації їх планів ставав причиною тривоги за соціальне походження, не «пролетарське» минуле, неучасть у революційному русі та інші факти біографії, що призводило до «корегування» деякими з них окремих сторінок автобіографій [34]. Не виключенням був й М. С. Вайнштейн, який за ради наближення до структур радянської влади, заради того, щоб отримати можливість для кар'єрного зростання пішов на те, що змінив соціальне походження свого батька з міщанина (людини, що входила до міщанського стану, який складався з дрібних домовласників, ремісників, тобто дрібної буржуазії) на службовця. Підтвердження цього знаходимо в анкеті від 19 травня 1950 р., де він вказував свій колишній соціальний стан як із міщан [28, арк. 1 зв.]. Справа в тому, що в ранньорадянські роки наявність батька-міщанина могло бути несприятливим соціальним фактором для прийняття на роботу до радянських установ, кар'єрного зростання тощо. Ймовірно, тому в більшості особистих справах (див. дод. 1) він вказував місце народження в Кривому Озері, а не в Одесі, маючи за мету заплутати бажуючих шукати його родичів або знайомих для звірки або уточнення їх біографічних даних. Однак намагання приховати своє соціальне походження не дало результату та ще й дорого обійшлося М. С. Вайнштейну в 1936–1937 рр., коли соціальне походження батька давало привід його недоброзичливцям звинувачувати його у прихованні свого «непролетарського походження». Так, 1936 р. під час обстеження політико-виховної та партійно-комсомольської роботи в ОДУ його позбавили партійного квитка «...в зв'язку з заявами про те, що батько його позбавленець⁴» [2, арк. 17, 20], а 26 лютого 1937 р. цей факт знову йому пригадали [9, арк. 25, 32]. Вже в повоєнні часи, коли соціальне походження батьків не відігравало важливої ролі для вступу до лав членів партії або перебування на керівних посадах, тоді М. С. Вайнштейн відверто вказував на своє походження з міщан, що й засвідчив в анкеті від 19 травня 1950 р. [28, арк. 1 зв.].

Щодо перших дев'яти років життя М. С. Вайнштейна інформації на сьогодні в нас немає. Відомо, що його родина 1912⁵ р. переїхала до містечка Богопіль⁶, де батько продовжував працювати як службовець, а він вступив до початкової 2-х класної школи, яку закінчив 1914 р. Того ж року пішов працювати розсильним до місцевого купця та заводчика⁷ Докторовича, у якого пропрацював до 1916 р. Після цього перейшов працювати пакувальником та рознощиком до купця

⁴ Позбавленець – у СРСР до прийняття Конституції 1936 р. так називали людей, позбавлених виборчих та інших громадянських прав у зв'язку з належністю до експлуататорського класу (буржуазії, поміщиків, духовенства, куркулів тощо).

⁵ В автобіографічному життєписі від 18 листопада 1928 р. вказував про переїзд до Богополя 1911 р. [13, арк. 4].

⁶ У 1919 р. містечко Богопіль увійшло до новоутвореного міста Первомайськ.

⁷ В автобіографічному життєписі від 18 листопада 1928 р. називає Докторовича крамарем [13, арк. 4].

Шляховського, де прослужив до 1917 р. У 1917 р. вступив до Голтинського⁸ комерційного училища⁹, в якому навчався до 1920 р. [28, арк. 1]. В якості підтвердження цього факту 12 червня 1920 р. завідувач Першотравневого комерційного училища М. Крижановський видав посвідчення, яке засвідчувало, що Мойша Вайнштейн, який народився 14 січня 1903 р. був учнем 6 класу цього училища, а в 1918/1919 навчальному році при переході з 5 до 6 класу продемонстрував задовільні успіхи з усіх предметів [14, арк. 2].

У 1920 р. сімнадцятирічний М. С. Вайнштейн переїхав до Одеси і вступив на роботу до Губернського відділу праці та соціального забезпечення [14, арк. 5 зв.; 28, арк. 1]. В якому статусі він працював у цій установі відповідно історичним джерелам також складно встановити, бо в різних документах він надає розбіжні дані. Так, в «Общей форме анкеты для поступающих в Институт» від 1922 р. вказував, що у 1921–1922 рр. працював завідувачем статистико-інформаційного відділу Тираспольського повіту Єврейського громадського комітету з надання допомоги постраждалим від контрреволюції [14, арк. 5–5 зв.], а в автобіографічному життєписі від 18 листопада 1928 р. вказував, що не закінчивши школи, в середині навчального року, тобто 1920 р. виїхав до Одеси, де півтори роки працював секретарем Комісії допомоги жертвам контрреволюції [13, арк. 4, 16 зв.]. Як бачимо документи заповнено автором з інтервалом у шість років (1922 і 1928), але в подані інформації значна розбіжність у визначені років діяльності, посади, назви установи тощо.

У період 1921–1922 рр. впродовж шести місяців в якості вільнонайманого М. С. Вайнштейн служив у канцелярії штабу 89 військово-будівельного загону Південно-Західного фронту [13, арк. 4, 16 зв.; 14, арк. 5–6]. Під час служби в лавах Червоної армії проявив свої інтелектуальні й організаційні здібності, тому був задіяний до діяльності в культурно-просвітницькій комісії загону [14, арк. 5 зв.]. Після того як полк було розформовано повернувся до Одеси [13, арк. 16 зв.] та працевлаштувався в Одеському губернському комітеті професійно-технічної та спеціально-наукової освіти (губпрофос). 7 серпня 1922 р. наказом № 69 Одеського губпрофосу за підписом завідувача Т. М. Внукова М. С. Вайнштейна тимчасово було затверджено політичним комісаром двох вишів: Одеського інституту образотворчого мистецтва та Одеського музичного інституту [16, арк. 522; 17, арк. 75].

Добре розуміючи, що для досягнення визначених життєвих цілей у новому соціальному середовищі та реалізації своїх кар'єрних амбіцій, необхідно мати вищу освіту 5 вересня 1922 р. як слухач літніх підготовчих курсів на підставі відрядження-направлення Одеського губпрофосу для радянських працівників

⁸ У 1919 р. село Голта увійшло до новоутвореного міста Первомайськ. Нами не було віднайдено інформації, яка б підтверджувала б існування в селі Голта комерційного училища.

⁹ В «Общей форме анкеты для поступающих в Институт» від 1922 р. та в анкеті від 19 травня 1950 р. цей заклад називає училищем [14, арк. 5 зв.; 28, арк. 1 зв.], а в автобіографічному життєписі від 18 листопада 1928 р. – школою [13, арк. 4].

та інших відповідних документів дев'ятнадцятирічний М. С. Вайнштейн подав заяву до ОІНГ щодо допуску його до іспитів для вступу в інститут [14, арк. 1, 6]. В якості мотивів, які спонукали його вступити до ОІНГ, він вказував «бажання допомогти відновленню народного господарства» та «бажання знати соціально-економічні науки». В анкеті він також вказував, що знайомий з радянською культурно-просвітницькою системою та програмою, планами і метою ОІНГ [14, арк. 5 зв.]. Отже, за усіма критеріями (направлення від губпрофосу, перебував у лавах Червоної армії, мав досвід роботи у радянських установах, впроваджував радянські культурно-просвітницькі зразки, підтримував ідеї більшовиків тощо), які радянська влада висувала до вступників до вишів, М. С. Вайнштейн відповідав узагальненому образу радянського студента системи освіти початку 1920-х рр.

За період від січня 1923 р. до грудня 1925 р. М. С. Вайнштейн склав заліки та іспити з 43 дисциплін повного курсу економічного факультету ОІНГ [14, арк. 7–7 зв.]. Виконавши всі вимоги навчального плану, станом на 21 липня 1926 р. свідоцтво про закінчення ОІНГ ще не отримав. Для цього йому необхідно було пройти обов'язковий стаж та захистити дипломну роботу [14, арк. 9]. Тому 1926 р. як випускник економічного факультету надав заяву до «стажної» комісії ОІНГ з проханням надати йому місце для проходження практики-стажування у Москві. Проходження стажування саме у столиці СРСР пояснював як бажання продовжити у цьому місті навчання [14, арк. 4]. Як бачимо вже у двадцятитрьохрічному віці М. С. Вайнштейн впевнено і переконливо демонстрував прагнення до кар'єрного зростання. На сьогодні нам не вдалося встановити, де він проходив практику-стажування, але відомо, що захист дипломної роботи відклав на два роки. Тільки 28 травня 1928 р. захистив кваліфікаційну роботу на тему «Теорія ренти й проблема ренти в СРСР», на підставі чого отримав кваліфікацію економіста. Свідоцтво про отримання кваліфікації отримав ще через два роки – 5 квітня 1930 р. за підписом директора ОІНГ В. О. Арнаутова [14, арк. 11]. Отже, на отримання кваліфікації економіста М. С. Вайнштейну знадобилося п'ять років і дев'ять місяців.

Студентські роки були не найлегшими для М. С. Вайнштейна в його житті. В отриманні коштів для повноцінного життя він міг розраховувати лише на стипендію та особистий заробіток. Проте саме в цей період закладалися основи його майбутньої викладацької кар'єри. Починаючи з 1925 р. й до 1928 р. працював пропагандистом Свердловського району¹⁰, у радянських партійних школах¹¹ та завідував Шкільно-курсовою секцією Кабінету агітпроп-політосвітроботи¹² Одеського обкому КП(б)У та Округного відділу народної освіти [28, арк. 1].

¹⁰ У життєписі від 18 листопада 1928 р. писав, що пропагандистом працював у 1925–1927 рр. [13, арк. 4], а в «Анкетном листе» викладача ОІНГ від 10 вересня 1929 р. вказав 1923–1924 рр. [13, арк. 16 зв.].

¹¹ В «Анкетном листе» викладача ОІНГ від 10 вересня 1929 р. спочатку написав, що викладав з 1923 р. [13, арк. 16], а потім, що з 1926 р. [13, арк. 16 зв.].

¹² В «Анкетном листе» викладача ОІНГ від 10 вересня 1929 р. засвідчив, що завідувачем працював у 1928/1929 навчальному році [13, арк. 16 зв.].

Працюючи на ниві політично-просвітницької діяльності молодий та амбіційний М. С. Вайнштейн отримав навички поширення інформації і поглядів з метою формування необхідної громадської думки та маніпулювання суспільною свідомістю як словесно під час виступів на зборах і мітингах, так і письмово, публікуючи маленькі замітки на актуальні питання одеських працівників на сторінках часопису «Молот» – друкованого органу Одеської губернської ради професійних союзів (див. дод. 4).

Успіхи М. С. Вайнштейна у політично-просвітницькій роботі надали йому можливість спробувати себе у викладацькій діяльності. З 1927/28 навчального року він почав працювати в Одеському вечірньому робітничому університеті викладачем політичної економії [13, арк. 16 зв.; 19, арк. 8–9]. Вже наступного року – 10 вересня 1928 р. Президією ради Одеського вечірнього робітничого університету його було включено до складу екзаменаційної комісії з політмінімуму [18, арк. 16]. Отже, педагогічну діяльність він розпочав на посаді викладача в Одеському вечірньому робітничому університеті¹³.

Отримання у травні 1928 р. кваліфікації економіста дали можливість М. С. Вайнштейну залишитися в ОІНГ для здійснення викладацької діяльності. 18 жовтня 1928 р. він подав до Правління ОІНГ заяву з проханням надати йому як асистенту години навантаження для викладання політичної економії на I курсі юридичного факультету [13, арк. 1]. 25 жовтня 1928 р. його кандидатура як асистента була підтримана на засіданні пленуму предметних комісій юридичного факультету ОІНГ [13, арк. 2]. Наказом по ОІНГ за підписом ректора В. О. Арнаутова його було зараховано до складу асистентів вишу з 15 жовтня 1928 р. [13, арк. 3]. Після закінчення першого навчального року викладання 13 липня 1929 р. М. С. Вайнштейн надав до Правління ОІНГ наступну заяву з проханням залишити його асистентом кафедри політичної економії на наступний навчальний рік [13, арк. 6]. Для прийняття успішного рішення щодо цього питання він надав довідку від Інспектури ліквідації української неписьменності при Одеському окружному відділі народної освіти від 22 червня 1929 р. про те, що він склав іспит з української мови та виявив знання на рівні другої категорії, яка надавала право на викладання у вишах [14, арк. 10]. В ОІНГ він працював до 1930 р.

Одночасно з педагогічною діяльністю в ОІНГ в 1929/1930 навчальному році М. С. Вайнштейн ще викладав політичну економію в Одеському індустріальному політехнікумі¹⁴ [23, арк. 82–83]. У 1930/1931 навчальному році в статусі доцента¹⁵ він входив до викладацького складу промислово-економічного факультету Одеського робітничого вечірнього індустріального інституту, створеного на базі політехнікуму, як основного місця роботи, де він займався з теорії радянського господарства та був головою Методичної комісії вишу, за що отримував надбавку у розмірі 100 руб. [24, арк. 32, 34; 25, арк. 50, 52–53, 57, 69].

¹³ В. М. Букач помилково вказує, що педагогічну діяльність розпочав на посаді асистента ОІНГ [29, с. 17].

¹⁴ В. М. Букач плутає цей навчальний заклад з Одеським політехнічним інститутом [29, с. 17].

¹⁵ Три роки викладацької діяльності дали можливість М. С. Вайнштейну отримати посаду доцента. Офіційно доцентом було затверджено 1934 р. [28, арк. 1].

Влітку 1930 р. було проведено реформу системи вищої освіти УСРР, внаслідок якої правовий факультет ОІНГ, на якому працював М. С. Вайнштейн, було реорганізовано, тому 1931 р. він переходить до Одеського інституту професійної освіти (ОПО) [20, арк. 10] як основного місця роботи, де до весни 1933 р. займав посаду професора¹⁶ з теорії радянського господарства [20, арк. 4]. Робота в ОПО була найбільш вдалим для нього періодом та відіграла в його житті важливу роль. У 1932 р. він став членом КП(б)У [20, арк. 10], кандидатом був з 1930 р. [21, арк. 32]. Взагалі в ОПО на відміну від майже усіх викладачів соціально-економічних дисциплін він мав особливі умови роботи. У 1932/1933 навчальному році в нього було саме велике навантаження – 472 години, за що він отримав саму велику зарплатню – 445 руб. На перший погляд це виглядає логічним явищем, але в порівнянні з навантаженням і зарплатнею інших викладачів, то спостерігаються відмінності та розбіжності. Виключення складають лише професори, які були членами КП(б)У (наприклад, І. Д. Сіроглазов: навантаження – 388 годин, зарплатня – 392 руб; А. І. Глядкоўська: навантаження – 150 годин, зарплатня – 197 руб та ін.). Отже, в середньому одна година навантаження дорівнювала одному рублю, у деяких виключеннях більше. Аналіз співвідношення навантаження годин до зарплатні інших викладачів виокремлює професорів-комуністів із загального наукового співтовариства в окремий сегмент радянської номенклатури. Так, позапартійні професори у декілька разів мали меншу зарплатню. Наприклад, Й. Л. Анов (навантаження – 345 годин, зарплатня – 116 руб) у три рази менше ($\approx 300\%$), Й. Л. Вайнштейн (248 годин, 142 руб) у два рази менше ($\approx 200\%$), Й. І. Герліх (388 годин, 317 руб) майже на одну п'яту частину менше ($\approx 20\%$) та ін. [20, арк. 10]. Як наслідок, саме період перебування М. С. Вайнштейна в ОПО став для нього своєрідним «трампліном» для входження до більшовицького кола представників вищої школи Одеси, що в свою чергу давало можливість для швидкого кар'єрного зростання. У результаті 1932 р. він став керівником кафедри політекономії [1, арк. 1], завідувачем (з 1933 р. деканом) соціально-економічного факультету [20, арк. 15–16], а станом на 1 квітня 1933 р. його було призначено т.в.о. директора ОПО [20, арк. 8]. Вже через місяць – станом на 1 травня 1933 р. – М. С. Вайнштейн було переведено на посаду помічника директора з навчальної частини, яка за ієрархією була другою в інституті [20, арк. 11]. За місяць, що він очолював виш, йому вдалося зарекомендувати себе як діяльного керівника, який приділяв увагу усім аспектам діяльності інституту. Наприклад, 20 квітня 1933 р. як голова Методичного бюро ОПО провів засідання, на якому був не тільки модератором, а особисто виступив з доповіддю щодо методів керівництва дипломними роботами студентів, зокрема зробивши наголос на формах керівництва, часі й формах консультацій та зв'язку між керівниками і дипломниками. У результаті обговорення було ухвалено вимоги щодо оформлення дипломних робіт, роль керівників у написанні й підготовці дипломної роботи до захисту та процедуру захисту дипломної роботи [22, арк.

¹⁶ За п'ять років роботи у вищій школі УСРР М. С. Вайнштейн отримав право займати посаду професора.

5–6]. До того ж цього ж навчального року в ОІПО керував гуртком аспірантів [21, арк. 32 зв.]. Крім різнопланової активної діяльності в ОІПО цього ж навчального року викладав на курсах Обласного комітету партії з підготовки викладачів для вишів [21, арк. 32 зв.].

Соціально-побутова складова життя М. С. Вайнштейна станом на 25 жовтня 1932 р. (дата заповнення «Картки педагога» ОІПО) була менш вдалою [21, арк. 32 зв.] ніж професійна. Рівно як і станом на 10 вересня 1929 р. (дата заповнення «Анкетного листа» в ОІНГ) він залишався неодруженим [13, арк. 16]. Житлова площа, яку він займав як педагог, дорівнювала 3 м². Крім нього на отримувану ним зарплатню жили ще четверо осіб, серед них мати і батько [13, арк. 16; 21, арк. 32 зв.]. Отже, майже у тридцятирічному віці особисте життя М. С. Вайнштейна залишалося незмінним, він продовжував холостякувати та концентруватися на реалізації планів щодо кар'єрного зростання.

Серед особистих рис М. С. Вайнштейн не міг похвалитися відповідальним ставленням у користуванні бібліотечними книжками. Так, 23 липня 1931 р. адміністрація бібліотеки Будинку вчених серед усіх одеських бібліотек, вишів і науково-дослідних установ повідомила, що не дивлячись на неодноразові нагадування 23 науковим працівникам, які понад року тому взяли книжки та до цього часу не повернули їх. У цьому «чорному» списку значилося ім'я й М. С. Вайнштейна [15, арк. 114]. До того ж безвідповідальність і відсутність старанності не дозволили йому за п'ять років (1928–1932) опублікувати більше двох публікацій, що свідчить про його слабкий науковий рівень. Хоча в «Картці педагога» ОІПО від 25 жовтня 1932 р. без надання переліку вказував, що публікував «окремі статті» та «складав підручники» [21, арк. 32].

З 1933 р., з моменту утворення ОДУ, до 1937 р. М. С. Вайнштейн працював¹⁷ проректором з навчальної частини та завідувачем кафедри політекономії¹⁸ (до листопада 1937 р.). Незважаючи на нетривалий, майже чотирьохрічний період, його можна вважати для нього часом підйому на вершину саме адміністративно-управлінської кар'єри, бо через організаційні обов'язки та перевантаженість партійною роботою він зовсім мало приділяв уваги викладацькій та науковій діяльності¹⁹, де не міг би досягнути якихсь звершень. Так, у 1936/37 навчальному році курс економічної політики він не довів далі вступу [3, арк. 41]. У звіті про роботу партійного комітету ОДУ в контексті наукової роботи за період від 12 квітня 1937 р. до 25 квітня 1938 р. говорилося, що *«Колишнє керівництво університету практикувало розподіл дотацій на наукову роботу працівникам університету без урахування того чи дають вони наукову продукцію чи ні. Зокрема, великі суми отримували нині репресовані вороги народу Погорілий, Ви-*

¹⁷ В. О. Кузнецов хибно написав, що він був деканом історичного факультету [31, с. 175].

¹⁸ За часів завідування кафедрою М. С. Вайнштейном до її складу входили Ш. Г. Вишнепольський (член партії), М. С. Барабтарло, О. Т. Смирнов (обидва кандидати до лав партії), М. Д. Адлер (позапартійний) [4, арк. 252].

¹⁹ Сучасні економісти ОНУ імені І. І. Мечникова помилково пов'язують його наукову працю «Проблема ренти у Рикардо, у Маркса і в советском хозяйстве» «з відновленням 1933 року роботи університету» [35, с. 590]. Основу цієї праці складала дипломна робота написана ним в ОІНГ 1927 р.

шнєпольський, а також зняті з керівництва Вайнштейн і Сероголазов, наукова продукція яких зводилася майже до нуля. З виконаних 44 наукових тем здані до друку роботи всього 16 тем. З них надруковано лише 6» (перекл. В. Л.) [4, арк. 213]. На жаль, негативна практика керівництва вишів оформлення виконання науково-дослідних тем за рахунок державного бюджету на великі суми існувала в 1930-ті рр., в 1940-ві рр. (на прикладі ректора Львівського державного університету І. І. Белякевича [33, с. 251]) та існує й сьогодні.

У перші роки існування ОДУ в організаційному полі М. С. Вайнштейн відіграв важливу роль у підготовці до його відкриття – керував комісією з підготовки навчальних планів і формування професорсько-викладацького складу [37, с. 94], а після відкриття ОДУ 26 липня 1933 р. [31, с. 175] був призначений на посаду проректора з навчальної частини. Такий вибір було зроблено, скоріш за все, через те, що він мав досвід роботи заступником директора з навчальної роботи в ОПО. Також він керував роботою «факультетських бригад», створених із найбільш досвідчених викладачів міста для розробки проектів навчальних планів вишу [35, с. 296]. Вже 11 квітня 1934 р. кваліфікаційна комісія НКО УСРР без захисту кандидатської дисертації затвердила його у вченому званні доцента кафедри політекономії²⁰ [28, арк. 2]. Апогеєм же його кар'єрної вершини стало призначення його 1 вересня²¹ 1936 р. у тридцятидвохлітньому віці виконувачем обов'язків ректора ОДУ [35, с. 299; 37, с. 150].

За якими критеріями та характеристиками М. С. Вайнштейна було обрано в.о. ректора ОДУ на сьогодні сказати складно. Як викладач, науковець і управлінець у попередні роки роботи в університеті він був посереднім виконавцем. У нього виникали труднощі в усіх аспектах діяльності. На засіданні Пленуму парткому ОДУ 23 квітня 1935 р. відмічалось, що кафедра політекономії одна з небагатьох, яка зовсім не керує і не допомагає в роботі циклових комісій робітничого факультету [6, арк. 74, 77]. На засіданні парткому ОДУ 22 травня 1935 р. йому закидали, щоб він без ґрунтовних медичних підстав звільняв студентів від участі в табірних зборах [6, арк. 90]. На засіданні парткому ОДУ 19 грудня 1935 р. як керівнику семінару пропагандистів на його засіданнях йому необхідно було не переказувати матеріали, а займатися методичними вказівками. Тому його зобов'язали побудувати роботу семінару так, щоб пропагандисти отримували методичні вказівки для своєї роботи [6, арк. 183–184 зв.]. 22 квітня 1936 р. на закритих загальних партійних зборах ОДУ звинувачували М. С. Вайнштейна, що він як «керівник комсомольським семінаром ні разу ні на одному занятті комсомольських шкіл не був» [8, арк. 90–91]. 25 квітня 1936 р. на загальних закритих партійних зборах ОДУ йому закидали, що він як відповідальний працівник не виконав перевірку рішень парткому на географічному факультеті. На що він відповідав, що «Засідання Парткому дуже змістовні, насичені фактами, але це не виносить на всю парторганізацію, не доводиться рішення Парткому

²⁰ В. М. Букач помилково вказав, що вчене звання доцента було присвоєно 1940 р. [29, с. 17].

²¹ В одному з університетських видань вказано, що в.о. ректора став 9 вересня 1936 р. [37, с. 94].

і тому часто важливих питань не знають члени партії. Партком в розподілі навантажень та і в розподілі по школах комуністів не завжди підходить до їх рівня підготовки. Внутріпартійна робота піднеслась, але іноді це біло за рахунок погіршення учеби де-кого з комуністів – це теж недолік» [8, арк. 94–98]. У 1936 р. під час обстеження політико-виховної та партійно-комсомольської роботи в ОДУ наголошувалося, що «На протязі останніх років – з 1931 р. – проти нього двічі висувалося обвинувачення в троцькістській контрабанді у викладанні». Секретар парткому ОДУ Швець давав йому характеристику, як людині здібній, але партійно-невитриманій, людині, що не має більшовицького загартування [2, арк. 17, 20]. Отже, в нього було достатньо багато порушень виробничої і партійної дисципліни, що не могло бути не помітним для вищого партійного керівництва.

Скоріш за все представникам районного і міського партійних осередків подобалася політична хватка²² тридцятирічного комуніста М. С. Вайнштейна. Так, в серпні 1936 р. з посади ректора звільнили І. П. Шмідта, а вже 5 вересня 1936 р. на загальних закритих комсомольських зборах ОДУ М. С. Вайнштейн як т.в.о. ректора у присутності 502 комсомольців «з усією партійною принциповістю» звинувачував колишнього ректора в усіх антирадянських вчинках і проявах та «кааявся» в особистих «гріхах» перед партією:

«Процес над троцькістами всколихнул трудящих всего світу. Він показав як органічно троцькістська згряя була зв'язана з фашистами за кордоном. Вони упали і політично і морально до дна.

Я був найближчим замісником Шмідта, і як проректор по учбовій частині був тісно з ним зв'язан. Розкриття Шмідта як дворушника троцькіста – це не наша заслуга, його викрила районна і міська парторганізація.

Я хочу показати на деяких прикладах дворушницьку роботу Шмідта. Наприклад студенти вважали Шмідта за найбільш чуйну людину. Всі говорили про співчуття його до студентських потреб, але в дійсності під цим крився жах перед студентами, жах перед тим, щоб який небудь студент не виступив проти нього і не написав-би до обласної газети.

Бувало, що студенти приходять до мене з проханнями, які я часто не задовольняв, тому що не міг я робити те, що було неможливе, бо часто у нас не було коштів на це. Тоді студенти йшли до Шмідта і він прохання задовольняв. В результаті цього ми мали велику перевитрату стипендіального фонду. А мені Шмідт часто говорив про те, щоб я не допомагав. Тоді коли була перевитрата стипендіального фонду, тоді Шмідт перегібає палку в другий бік і наказує зняти зі стипендії абсолютно всіх студентів, які мають яку небудь заборгованість. А раніше, коли я з ним розмовляв про те, що ми не можемо завжди допомагати задовольняти всі прохання студентів, він говорив мені: «зачем тебе, чтобы о тебе говорили и ходили в редакцию, дай эти мелочи, дай, а потом видно будет».

²² До того ж впродовж 1935 р. працював на курсах марксизму-ленінізму, де займав активну позицію щодо поширення ідей марксистсько-ленінської ідеології [7, арк. 1, 13, 24, 28, 32].

Другий приклад, я одному із студентів під час заліків поставив незадовільну оцінку. Він пішов скаржитись до Шмідт. Тоді Шмідт мене викликав і каже мені навіщо я маю справу зі студентами і радить мені щоб я поставив посередню оцінку.

Третій приклад, під час прийому до університету він часто приймав людей без знань направо і наліво, а потім доводилось виключати безграмотних, без знань студентів.

Його це не цікавило, він не відповідав за продукцію університету. Коли я до нього звертався з питанням, чому він погано відноситься до професури він відповідав, що професура в редакцію не піде.

Як Шмідт навчав студентів? Не було такого випадку, щоб Шмідт приходив своєчасно на лекції. Він не приходив на лекції навіть і тоді, коли об'єднував всі курси в одній аудиторії. Його курс ніколи ще не був закінчений. Він цілий рік не займався з аспірантами, а потім забрав всіх, посадив на лекцію стенографістку для того, щоб при перевірці показати, що він лекції читав.

Гроші він одержував тільки за прочитані години.

Яке було його відношення до критики і самокритики. Він всією своєю вагою давив на всіх. На парткомітеті стояло питання про непорядки в господарчій частині, про Фетісова. Шмідт в цей вечір повинен був уїхати. Я виступав критикуючи роботу Фетісова. Мені передають, що Шмідт мене викликає до себе на квартиру, там він мене запитує, чому я виступив проти Фетісова, «завтра, він каже, Фетісов проти тебе виступить і тоді у мене один проректор, буде виступати проти другого і буде утворюватись анархія».

Якось в вестибюлі висів плакат, що критикував господарчу частину, через кілька днів цей плакат зник. Я пішов до Шмідта сказати йому про це, а він мені відповідає, що він сам переніс його в актовий зал, де ніхто не буває.

Я повинен Вам прямо сказати, що наш колектив і я в першу чергу повинні були це все зрозуміти, але ми мовчали, тому що він нам внушив, що він представник ЦК партії і ми по своїй сліпоті повірили. Це була велика наша провина. Ми говорили про його «роботу», але не дали кімнатних розмов.

Тепер про себе, коли я викладав в індустріальному Інституті, то на запитання студентів на що перетворюються колгоспи в майбутньому, я відповів, що кінцева ступінь для колгоспів – це радгоспи. Переростання колгоспів в радгоспи – це троцькістська трактовка. Про цю помилку стояло питання на парткомітеті, я визнав цю помилку і більше її не повторював.

Друга помилка моя – це твердження про те, що колгоспники є клас. Це невірно, бо при диктатурі пролетаріату нові класи не виникають, а йде знищення класів. Цю помилку я також визнав, про що знають студенти старших курсів» [8, арк. 137, 146–147].

«Покаяння» М. С. Вайнштейна підтримали всі комсомольці-активісти, а саме головне, що його підтримав секретар районної партійної організації Кузнецов: «Невірно тут обвинувачувати товаришів в тому, що вони захоплювались

Шмідтом. Авторитет Шмідта підтримували навіть в районному комітеті, в міській і в обкомі, підтримували тому, що це був авторитет університету, а щодо Шмідта, то він умів дбати за свій авторитет, про це тут яскраво говорять факти, зазначені в виступах т. Вайнштейна і інших товаришів» [8, арк. 151]. Отже, розхвалюючи роботу районної і міської партійних організацій М. С. Вайнштейн демонстрував свою відданість їх очільникам та своє бажання співпрацювати з ними, за що й отримував від них позитивну оцінку та підтримку.

Бажаючи відповідати статусу керівника вишу, розвивати та покращувати діяльність усіх структур і напрямів ОДУ М. С. Вайнштейн активно взявся за виконання своїх обов'язків, але не все йому вдавалося реалізувати. У першу чергу це було пов'язано з відсутністю досвіду та розуміння суті багатьох питань, які необхідно було впроваджувати в життя. Наприклад, на загальних партійних зборах ОДУ 23 вересня 1936 р. він виступав з доповіддю щодо реалізації рішення ЦК ВКП(б) про вищу школу, але розгляд деяких найважливіших аспектів оминув. Тоді професор К. П. Добролюбський акцентував на цьому увагу: *«Постанова ЦК ВКП(б)/ надає великого значіння науково-дослідчій роботі, але це питання зовсім обійшов доповідчик тов. Вайнштейн. Кожна кафедра повинна мати план наукової роботи і приступити зараз же до науково-дослідчої роботи, улаштовуючи щомісяця наукові доповіді. Не підготовляється наукова сесія. Треба перевести дві наукові сесії: одну в кінці I-го семестру, другу в кінці II семестру. Істор. факультет не видав ще жодного наукового збірника. Треба взятись за цю роботу...» [8, арк. 157].*

28 жовтня 1936 р. на загальних партійних зборах ОДУ в контексті звіту щодо роботи парткому університету М. С. Вайнштейн доповідав: *«У роботі партійної організації є багато добрих сторін роботи, досягнень, успіхів, але всіх сторін роботи ми не могли охопити, тому що запити студентства дуже різноманітні і всі виконати їх немає можливості. На початку навчального року у нас за заліками була дуже велика заборгованість до 2 1/2 тисячі, а тепер залишилося менше – 400. Але зараз велика загроза знову в тому, що люди не працюють і матимуть заборгованість. У нас дні, відведені для самостійної роботи, називають «вихідними днями» – і більшість студентів у цей час не працюють. Це і несе загрозу залікам. На це потрібно звернути особливу увагу, всієї парторганізації. Відвідування лекцій найгірше поставлено на фізичному факультеті і не вірно пояснювати це поганим викладанням проф. Бека, студенти зобов'язані відвідувати лекції. Сам проф. Бек сказав, що його не розуміють, тому що не слухають і що він за кордоном набагато складніше читав, і його слухали, а тут він дає набагато знижено і його все-таки не розуміють... Наші факультети дають продукцію – наукові кафедри, але зв'язку немає між науковою молоддю та старою професурою. З приводу питання щодо Лисенка. Потрібно не запрошувати Лисенка, а йти до нього на консультацію, не забираючи в нього зайвого часу. Отриманий документ від студентів I курсу без підпису, у якому називають сволочами керівних працівників та погрожують, говорить про потребу виховання*

молоді» (перекл. В. Л.) [8, арк. 185, 187]. На останній тезі він ще неодноразово наголошував під час своїх виступів. Так, на закритих загальних партійних зборах ОДУ 15 грудня 1936 р. говорив, що *«Необхідно загострити увагу на культурі студентів та на трудовій дисципліні. Щодо боротьби із запізненнями на лекції ми ведемо боротьбу, але нас газета не підтримала, а навпаки помістила статтю, яка не мобілізує увагу студентів на цьому питанні. Багато потрібно ще боротися, щоб навчити людей роздягатися. У гуртожитку є випадки крадіжок, п'янок, хуліганства. Є випадки псування книг. Недостатньо культурні ще багато студентів, – так був випадок у гуртожитку – т. Дікіштейн звертаючись до заст. наркома освіти т. Хаїта: «Слухайте ви не будете Хаїтом?». Багато також є фактів у матеріалах, які потрапляють до ректора тощо, які говорять про некультурність студентів. Постанови партзборів недостатньо виконуються, так наприклад 2 роки пишемо про газоприпулок, а не виконали»* (перекл. В. Л.) [8, арк. 222–223].

На засіданні парткому ОДУ 17 січня 1937 р., де розглядали питання щодо виконання рішення парткому про підготовку до державних іспитів від 31 жовтня 1936 р. у своїй доповіді М. С. Вайнштейн наголошував, що *«...про державні іспити знали студенти, ще минулого року, з студ. 5 курсів говорили – робота проведена була, затримкою було, що ми не знали, які дисципліни будуть на іспитах, але про основні було відомо. Було розв'язано питання про бібліотеку, літературу, їдальню і т.д. – про це вірно студенти ставили питання. Ці питання розв'язані. Тепер студенти почали ставити питання про заміну іспитів на дипломну роботу та про те, що дуже багато дисциплін для іспитів. Основне це, що студенти не поставились з початку серйозно до держ. іспитів. Ми попередж. студентів на групах – спеціально ходили на збори. Студенти 5-х курсів заявили, що вони напишуть про іспити на нас в тоні загрози, потім принесли листа писаного до Коміт. вищої школи від 3-х студентів, а потім оказалось від імені 3-х факультетів»* [9, арк. 16]. Як можемо констатувати М. С. Вайнштейн давав невпевнені відповіді, які більше були схожі на неконтролювання ним ситуації та виправдовування з його боку, а не чітку позицію першої людини вишу. Саме цей відмічав один з його колег – Власенко: *«Те що знали студенти про державні іспити не може заспокоїти нас, як заспокоюється тов. Вайнштейн»* [9, арк. 17].

Ставши очільником провідного вишу Одеси в складні часи політичних репресій 1930-х рр. М. С. Вайнштейну, як і його попереднику, теж не вдалося уникнути шквалу критики і звинувачень, у більшості випадків справедливих, на свою адресу від університетських опонентів.

Необхідно наголосити, що сам М. С. Вайнштейн стояв біля витоків цієї політичної кампанії в університеті та задавав активний тон її поширення. Ще 3 листопада 1935 р. на загальних закритих партійних зборах ОДУ він заявляв: *«Дійсно у нас є багато негідників, які ведуть розкладницьку роботу, але не вірно це переносити як масове явище, у нас студентство здорове, організоване і працює добре і лише деяка кількість розкладників веде свою роботу і цим шко-*

дить загальній роботі. Треба саме на це звернути увагу, очистись від ворожих елементів» [6, арк. 155, 159–160].

У 1936 р. в ОДУ велася активна боротьба щодо «засміченості» професорсько-викладацького складу, багато говорили про те, що серед колективу наукових працівників потрібна серйозна політична робота. М. С. Вайнштейн був одним із перших, хто визнавав, що пропагандистська робота серед професорсько-викладацького складу надто низька, ніяких заходів щодо рішучого перелому в цій роботі не вживають. Одночасно з цим дуже часто особисто ігнорував проведення відповідних заходів щодо розв'язання цих питань: *«Політнавчання проф.-викл. складу зривається (Вайнштейн 3-чі не являвся для керівництва гуртком). Дуже слаба дисципліна відвідування зборів, соціалістичне змагання не розгорнуто, навіть кімнати відпочинку для колективу професорсько-викладацького складу в 168 осіб в університеті не було. Неналагоджено роботу семінарів пропагандистів, а Вайнштейн недостатньо готується до проведення занять цих семінарів»* [2, арк. 17, 37–39, 55].

Масова критика М. С. Вайнштейна з боку його колег розпочалася приблизно через півроку як він зайняв посаду в.о. ректора. На загальних партзборах ОДУ 25–27 лютого 1937 р. в контексті обговорення рішення Лютневого пленуму ЦК КП(б)У, обласного, міського та районного партійних активів від майбутнього декана історичного факультету (1938–1940) доцента М. Ф. Скавронського 25 лютого на адресу М. С. Вайнштейна пролунало:

«Добір кадрів в Університеті переданий в руки лише адміністрації. Тов. Вайнштейн підбирає такі педкадри, щоб його не критикували, зокрема на істфаці працюють переважно люди за якими треба стежити дуже пильно. Можна було забезпечити кадрами партійними, але їх чомусь т. Вайнштейн не брав. На кафедрі СРСР прийнятий викладач Петринський який в педінституті читав, що хотів і перекручував, але його взяли, бо він не буде критикувати, а з тогож Педіну можна було взяти комуніста т. Бондаренко. Петринський це бувший есер, і навіть говорять, що вигнаний з канд. партії за троцькізм. В кафедрі нової історії Гордієвський, це бувший есер і націоналіст, його минулого року з Педіну вигнали і тут хотіли, але до Вайнштейна дійшло і стало. Професор Варнеке теж наводить ворожі аналогії: «Збори в Римі були такі, як у нас Райради або як Партзбори». Крім цих Розенталь, Іванов, теж ворожі люди. Така засміченість у нас очевидно не випадковість. Комуністів сюди не брали, а давали Педіну їх.

Потім планування учбового процесу Вайнштейн передав факультетові, окремим особам, на істфаці – Ковбасюку, який теж звільнявся за троцькізм і був навіть заарештований. Планування там прямо шкідницьке. Не вистачає годин у нього на читання про Радянський період історії, на матеріали Комінтерну, а більше дають Розенталю, Іванову, колишньому викладачу Рейжевському, тепер заарештованому, на години середньої та стародавньої історії. Курс починають читати двадцять годин, прочитають до Пролетарської революції і далі часу не

вистачає. В наслідок цього студенти не проходять дисципліни, не закінчують, не мають систематичних знань.

Тов. Вайнштейн не любить критики, він тут на замітку газети обурювався перед партзборами, що не можна про нього писати, за критику його, він підставляє ножку. Комсомол працює погано, на молодь часто впливають ворожі елементи – Розенталь казав, що Радвлада лише бере від нас, а не дає нам – розповідав студентам це. Чотири рази Вайнштейн приймав на роботу троцькістку Жаренко, яку виключали з комсомолу і знімали з роботи» [9, арк. 25].

Звинувачення в бік М. С. Вайнштейна були різноплановими: від підбору наукових кадрів і планування навчального процесу до психологічних критеріїв його особистості. В унісон з М. Ф. Скавронським виступив і студент V курсу географічного факультету Пустовіт:

«V курс геофаку перейшов з економічного III курсу і йому дуже важко і тому ми ставили питання проти введення картографії до державних іспитів, бо ми її слухали всього 40 годин. Ми не слухали зовсім істмату, деякі дисципліни не закінчили. Говорили, що все це були і наради і постанови, але т. Вайнштейн не реагує на це. Немає на геофаці партійної пильності. Викладач 36 школи Рубан на нараді практикантів наводив цитати Троцького, а комуністи і комсомольці сиділи і мовчали, а безпартійний викладач реагував на це. Коли розглянули про це на КСМ зборах, то комуністи вносили пропозицію про комсом, лише зауважити. Про Вайнштейна, він виплатив Шмідту всю зарплату за той час, що Шмідт не працював. Багато говорили про Вайнштейна на всіх зборах, збирали матеріали, але чомусь наслідків ніяких. Було і в нашій газеті про Вайнштейна. Я питав т. Швеця про цю справу, він сказав, що справа перейшла в РПК.

Більш того на нараді редакторів по адресу нашої газети т. Чугунков сказав що: «есть усердствующие дураки», що друкують матеріали поскоріше. Вайнштейн в університеті не користується авторитетом, він не керує роботою, про це свідчить погана робота на геофаці. На мітингу Вайнштейн читав резолюцію про троцькістів, то Сухов-менишовик, ворог добавку зробив, що треба в резолюцію про правих теж дописати, а комуніст не міг цього написати. Коли в доповіді Ігнатенко обмовився то Сухов всім студентам говорив – «от неписьменность». Сухов розповідає анекдоти студентам і цим підтримує собі авторитет. У нас в 1936 р. весною переводилась олімпіада студентів, преміювали, але Вайнштейн тормозить видачу премій. Вайнштейн також не настоював на звільненні троцькіста Трачевського, просив лишити його на роботі. Я виступав проти картографії, але не проти державних іспитів, мені партком указав на мої помилки і це вірно, я краще візьмусь за роботу» [9, арк. 26].

В якості захисту М. С. Вайнштейн спромігся висловити тільки ті тези, які він неодноразово вже озвучував, причому настільки сильно нервуючись, що доповідав російською мовою:

«Я повинен відповідати за трьома лініями, як член партії, член парткому та ректор. На активі мене звинувачували, що 1930 р. читаючи лекції [в] с.г. інституті

сказав, що ні Маркс, ні Енгельс, ні Ленін не говорили нічого про перехідний період і диктатуру пролетаріату, заявив це член партії Стеценко. Я читаю курс близько 13 років, читав багато, але звинувачень таких не було. Я думаю, що кожен міг припуститися помилки будучи недостатньо підготовленим, так і я міг припуститися помилки. Але такого твердження, що класики марксизму нічого не говорили про перехідний період і диктатуру пролетаріату, я не говорив і не міг говорити. Мене з роботи ніколи не знімали. Я давно вже працюю тут у всіх на очах. Мені доручали створити бригаду для виготовлення книги для с.г. шкіл та Стеценка цей писав розділ книжки і тоді не знаходив помилок. Причина тут в особистих рахунках. Дружина Стеценка навчалася в університеті, часто зверталася за допомогою, ми їй допомагали, закінчуючи університет, вона звернулася до мене, що проф. Багатський не вірно оцінив її дипломну роботу. Я не міг змусити його змінити оцінку. З того часу Стеценко почав виступати про мої помилки. Я мав помилки 1931 року, що «колгоспи переростуть у радгоспи», але я зняв другого дня цю установку і партком не виносив жодних рішень. Про це заявляв Бабенко, який інструктував Пероцького у контрреволюційній роботі, останній мені про це розповідав. Я міг помилок припускатися і можу їх припуститися. Шмідту я зробив помилку, але тепер я розумію, що не можна було платити, але він привіз розпорядження наркома тов. Затонського и тов. Шкирятова.

Про Шмідта раніше я не знав, він на мене справив позитивне враження. Я і тов. Вишнепольський боролися зі Шмідтом, але в кабінеті, не виносили далі. /Репліка Швеця – «Боротьбу вів Вишнепольський, але не ти»/.

Я не міг працювати тут, я поїхав до Москви і був призначений проректором, приїхав забрати речі, а тут не міг працювати, про це я писав багато в листах тов. Вишнепольському. Але потім Шмідт мене просив залишитись тут. Мене Шмідт викликав до себе на квартиру і переконував – щоб я не виступав проти Фетісова, і щоразу, коли я йому вказував, він мене брав у роботу. Ми проти нього не могли виступити, він тиснув своїм авторитетом на всіх і на мене, я не міг виступити проти нього. І ніхто не міг цього зробити, хоч це антипартійна постановка питання – про те, що ми не могли. Жодних зв'язків і дружби не було у мене зі Шмідтом. Я почав навчальний рік з думками – підняти Університет, щоб не говорили, що без нього Університет не працює, всю відповідальність я беру на себе за недоліки у роботі Університету.

Кадри я спеціально не підбирав, як каже т. Скавронський. Я міг би зняти професорів, перерахованих тут, але не було б кому читати, треба їх використовувати, але треба перевіряти і стежити за ними. Про 5-ті курси – у них справи погані, багато недоліків і багато потрібно перечитати, даємо їм матеріал, вони піднімають великий шум. Вони вийдуть неповноцінними.

Бібліотека велика та дуже засмічена, її потрібно чистити до нескінченності, перевіряти потрібно весь час» (перекл. В. Л.) [9, арк. 28–29].

Подібна критика звучала в словах багатьох колег М. С. Вайнштейна і в наступний день проведення зборів (26 лютого): доцента М. Є. Барабтарло («*Керує*

кафедрою погано, як політ. керівник не відчувається»), професора, декана географічного факультету Ш. Г. Вишнепольського («Провина Вайнштейна в тому, що він мене не підтримав проти Шмідта»), декана історичного факультету І. Д. Сероглазова («Вчора Вайнштейн тут казав, що він боровся разом із Вишнепольським, але це не вірно»), студента II курсу біологічного факультету Кодимського («Вайнштейн не користується авторитетом. З одного боку парторг винен, що не підтримує Вайнштейна, а з іншого бюрократичне ставлення Вайнштейна сприяло відсутності авторитету, як ректора») та ін. [9, арк. 33–38]. З критикою в бік М. С. Вайнштейна виступив і секретар Ворошиловського районного комітету партії Кузнецов: «Про Вайнштейна тут багато говорили – його я перевіряв, ряд фактів нам було відомо, Вайнштейн у мене викликав великі сумніви, він отримав квиток останнім, вивчали його батька, який торгував, але був п'яницею і все тягав з квартири і т.п., але він був все ж таки позбавленець. Ми підійшли так; що впливу батька на нього не було, тому що він давно в комсомолі, був у партії, ми його залишили в партії. Зараз виникають нові факти, хоча формально він може й мати рацію, оскільки були директиви на виплату грошей Шмідту, але Вайнштейн міг прийти і порадитися і знайшли б вихід, написали б т. Затонському і грошей не дали б. Коли знову перевіряли Вайнштейна було рішення, і потрібно, щоб секретар парткому Університету довів до відома парторганізацію. Стаття тов. Пустовіта про Вайнштейна в газеті була поміщена неправильно, оскільки цим він виніс внутрішньопартійні питання на обговорення всіх студентів. Це таке питання, яке ми маємо обговорити у парторганізації» (перекл. В. Л.) [9, арк. 40–41]. У підсумку було ухвалено доручити парткому ОДУ негайно перевірити всі наведені факти, зв'язані з М. С. Вайнштейном та зробити відповідні висновки [9, арк. 44].

Більше того, що «справа» М. С. Вайнштейна була в центрі уваги всієї університетської спільноти після лютневих зборів ОДУ вона набула поширення загалом в одеському науковому середовищі. Так, на закритих партійних зборах Музею Революції, Історико-археологічного музею, Міського і Обласного історичних архівів та управління Обласного історичного архіву 2–3 березня 1937 р. директор Одеського історико-археологічного музею Т. М. Внуков згадував, що «Вайнштейн припускався троцькістських помилок у викладанні» (перекл. В. Л.) [11, арк. 2, 7].

У подальшому потік критики на М. С. Вайнштейна збільшувався і вона вже звучала не тільки від колег, але все більше і від студентів. Так, на загальних партійних зборах ОДУ 22 березня 1937 р. студент V курсу історичного факультету І. М. Докукін відкрито заявив: «У нас дуже багато недоліків, а особливо у педагогічній роботі. У тов. Вайнштейн має багато бюрократичних замашок» (перекл. В. Л.) [9, арк. 62, 66]. Одноголосно з ним виступила його однокурсниця Калюжна: «Вайнштейн не читав нам курс, а виявилось, що він читав і, напевно, гроші отримав» (перекл. В. Л.) [9, арк. 67]. Кульмінаційним же виступом на цих зборах на адресу М. С. Вайнштейна стала доповідь доцента С. Ф. Збандуто:

«Пленум ЦК викликав низку моментів, які мають лягти в основу нашої роботи. Якщо ми подивимося нашу практичну роботу під кутом зору Пленуму, зокрема в питанні підбору кадрів тов. Вайнштейн виступив не правдиво, все це є брехня, а виступати треба не дипломатично.

Як йшов підбір кадрів, а в цьому першу скрипку грав Вайнштейн /Гапченко/ та ін.

Всі неподобства з призначенням були з впадобання Вайнштейна.

На хімічному факультеті є люди, яких можна було навантажувати /Дремлюк несе 2 навантаження/.

Шкідницьке планування на фізичному факультеті, не стверджуватиму про свідоме шкідництво на іст. ф-ті, але там утворився сумбур, який сильно б'є по студентах.

Керівництво кадрами – ніколи не бачив такого Юди іскаріотського як Вайнштейн. Я винен тільки в тому, що був м'якотілим відносно Вайнштейна. Вайнштейн займається політиканством. Запросив мене до навчальної частини і поряд зі мною Шора. Ставлення до мене Вайнштейна настільки погане, що я не міг ставити перед ним питання, а доводилося простоювати по кілька годин. Таке ставлення не створювало колегіальності у роботі.

Ті гнійники, які мали місце в Університеті досі не розкриті, тому що гальмом є сам Вайнштейн.

Я винен теж багато в чому, але лити крокодилові сльози, як це робить Вайнштейн не слід» (перекл. В. Л.) [9, арк. 71].

На цих зборах у перше за весь час ректорства М. С. Вайнштейна проти нього висловився секретар партійного комітету ОДУ Ігнатенко: «Про партійні кадри ми мало говорили, покидають, не працюють, а ми політичного висновку не робимо. В цьому відношенні у нас не благополучно – члену партії Бутенко не було роботи – а ворогу Гапченко єсть. Тов. Скавронський витіснений з Університету, це теж показує до відношення до парт. кадрів. Парторганізація цим погано займалась, а в університет брали тих, хто кланяється і не критикує. Невірно Вайнштейн виступив, не сказав, що на іст. фаці сидить Ковбасюк і на інші подібні – мат. фак. Васильєв, який не працює і якого затурає Крейн і Шор. Тов. Сіроглазов міг взяти собі комуніста в заступники, але держить націоналіста. Про це треба, щоб Вайнштейн говорив, як він підбирає кадри. Вайнштейн не може виконати рішення партзборів про бібліотеку, хоч йому вже нагадували, підбор кадрів у нас йшов цілком, як критикував товариш Сталін» [9, арк. 72].

У свою чергу М. С. Вайнштейн намагався якимось чином виправдати себе але все це виглядало непереконливо та даремно. У переважної більшості викладачів, студентів та партійного активу зокрема була сформована думка щодо постаті діючого ректора. Тим не менш він намагався захищатися:

«Рішення ЦК треба зрозуміти у застосуванні до практики нашого повсякденного життя – роботи... думками товариша Сталіна та Пленуму – оволодіння більшовизмом, бачити політику у кожній дрібниці. З метою оволодіння

більшовизмом намічено великий план, і головним методом цього є критика та самокритика. Характеристика товариша Сталіна про господарників цілком відноситься і до нас, до Університету. Найголовніше – це питання розміщення та підбору людей. Наскільки ми користувалися більшовицьким принципом. Склад деканів – на біолог. факультеті акад. Третьяков, який представляє в сенсі вченості жодних сумнівів, але щодо нього все для декана. Слово «відмовити» у Третьякова немає. Всі роки ми садили до нього заступника, обов'язково члена партії – справа т. Маишталера, було керувати Третьяковим.

Тов. Маишталер через свою дисертацію закинув роботу, запропонував Савчуку бути заступником, він відмовився. Інших членів партії з біологів немає.

На математичному факультеті – Тимченко, його заступник Васильєв, людина гуманістичного типу, яких можна було б висунути до деканату мат. фака. Якби я мав можливість Блехмана повернути до Університету, я б повернув.

Потрібно шукати людину і для деканату фіз. факультету. На хімічному факультеті після заміни Кублановського Брухштейном застій на факультеті. Історичний факультет – Сероглазів зараз значно краще працює.

На геофаці Вишнепольський.

З точки зору підбора кадрів на низку факультетів потрібно значно посилити. Проректора з навчальної частини немає. Шор дуже багато не себе бере. Збандуто працює з 1-го листопада, мені не подобається позиція Збандуто у навчальній частині, зайняв позицію... спостерігача. Від Збандуто вимагалось багато в навчальній частині, як від комуніста, єдиний у навчальній частині. Жодного разу не бачив у себе з пропозицією. Навчальні плани лежать у шухляді Збандуто, він їх не читав. На тов. Збандуто не можна було і покладатися в галузі складання характеристик.

Про Вишневського – канд. партії, що сидить у Зообіні і не сигналізує про недоліки. Професура у нас є ворожа. Вигнати цих людей для страхування себе як ректора не чесно, але це не вирішує питання. Відповідати в партійному сенсі, це означає, що ми нуль, потребуємо таких людей як Павлов, маємо садити на такі місця і партійно-відповідати.

У нас неблагополучно із підбором кадрів. У нас є низка товаришів, які мають сісти на адміністративну та навчальну роботу, частково вже робиться /*Барабтарло – бібліотека*/» (перекл. В. Л.) [9, арк. 70–71].

З часом колегіальна критика на адресу М. С. Вайнштейна переросла до закликів щодо його звільнення з посади керівника. Так, на засіданні парткому ОДУ 7–8 квітня 1937 р. майже у перше Березняк висловив таку ідею: «*Вайнштейн не виправив помилок допущених у роботі раніше. Вайнштейн не може залишатися у керівництві Університетом*» (перекл. В. Л.). До того ж на цьому засіданні продовжувала лунати постійна критика в бік М. С. Вайнштейна. Капітан військової кафедри Яворський висловив думку, що «*Декани і тов. Вайнштейн зовсім не знають людей*», а декан географічного факультету Ш. Г. Вишнепольський підтримав його: «*Потрібно поставити гостріше питання про вирошування*

кадрів, ми не маємо плановості. Погано керують декани та тов. Вайнштейн погано керує» (перекл. В. Л.). Приголомшливе звинувачення М. С. Вайнштейну в ігноруванні резолюцій партій та Й. В. Сталіна висловив секретар партійної організації університету Ігнатенко: «Вайнштейн чваниться, йому не допомагає критика парторганізації. Від парткому намагаються і т. Вайнштейн і т. Сіроглазів сховати дійсне становище, замазати, щоб їх не критикували. Ще досі не взяли в основу доповідь та заключ. слово товариша Сталіна» (перекл. В. Л.). Розуміючи, що над ним нависла серйозна загроза М. С. Вайнштейн виступив із заявою, що він з висновками цілком згоден і вживе усіх заходів щодо виправлення недоліків в роботі навчальної частини. Партком цю заяву прийняв до відома, але при цьому відмітив, що «...тов. Вайнштейн не може забезпечити керівництво Університету, як т. в. о. ректора, просити МПК²³ прискорити призначення ректора ОДУ» [9, арк. 80–82] та провів перевірку роботи навчальної частини (див. дод. 3). Виходячи з висновків комісії, яка проводила перевірку, що крім старанного виконання вказівок НКО УРСР та переказування урядових постанов і рішень (див. дод. 2) у керуванні університетом М. С. Вайнштейну не була притаманна самостійна, плідна та творча діяльність.

Напочатку 1937/1938 навчального року атаки на М. С. Вайнштейна з боку його опонентів розпочалися з новою силою. Серед них на загальних партійних зборах ОДУ 23–25 вересня 1937 р. з негативними тезами виступили доцент М. Ф. Скавронський: «Треба Вайнштейном зайнятись серйозно, бо до нього, що і дійде, то не розв'язано»; доцент С. Ф. Збандуто: «У нас панували система сімейності та ще і зараз є. Погорілого висував Сіроглазов і Вайнштейн. Останній вів торг з ним – «підеш проректором – дам гроші на дачу» і гроші таки дав. Вайнштейн дав гроші Меламеду, Сероглазову, Вишнепольському, Погорілову, а хворому т. Смирнову на лікування не дав, бо цей гостро виступав проти нього. Моменти двурушництва – Вайнштейн підтримує Шора, одною рукою хлопоче за його в НКО про персональну ставку, а з другого боку іде в партком і криє Шора»; Коноваленко: «Ми багато говорили про Вайнштейна, що його треба усунути з роботи, а за розвал такої виключити з партії. В Університеті навмисне провалюють роботу і все звичайно з вини Вайнштейна»; декана географічного факультету Ш. Г. Вишнепольського: «Виступ т. Збандуто – виступав не чесно і невірно про видачу грошей Вайнштейном. Ці гроші одержав і Збандуто, я вважаю, що гроші я заслужив і одержав правильно, чому це вороги Сухов, Розенталь можуть одержати, а я ні. Стаття «Молодої Гвардії» пише правильно в основному, Вайнштейн дійсно винен, я його критикував і раніш. Вайнштейн не може бути ректором, у нього немає партійних даних і адміністр. досвіду. Про це говорили, але ж його залишили на роботі. Ми лише говоримо, винесли догану йому і зараз чомусь зняли зразу ж. Основним питанням Вайнштейн не займався – кадрами. Засмічені не лише істфак а і геофак. Сухов відомий меншовик, Андросов та і Шрабштейн – не наші люди. Ми не плануємо заміну кадрів

²³ МПК – міський партійний комітет.

цих нашими новими кадрами і тому такий стан. З Вайнштейном можна давно було вирішити питання, він же тво ректора» та ін. [10, арк. 30–31, 35, 37].

Після наголосів у квітні й вересні 1937 р. щодо звільнення М. С. Вайнштейна з посади першої особи ОДУ 13–16 жовтня 1937 р. в «Резолюції партійного зібрання по докладу ректора госуниверситета тов. Ванштейна» мова вже йшла не про його особисті риси, невиконання ним своїх обов'язків або його невміння працювати з колективом, а про пряме шкідництво та фактичне сприяння ворогам народу, що в умовах політичних репресій доби «Великого терору» багатьом людям коштувало життя:

«2. Нове керівництво Університету – Вайнштейн, Збандуто, факультетами – Сероглазов, Вишнепольський – не вели більшовицької боротьби з викорчовування та ліквідації наслідків шкідництва і примирливо поставилися до тих ворожих елементів, які ще й досі є в університеті і цим вони фактично продовжували сприяти ворогам.

3. Більше того, керівництво університетом – Вайнштейн, Збандуто, продовжувало засмічувати університет чужими елементами: до читання лекцій без наказу було допущено викладачку Шеневську, яка вихваляла ворога народу Бахмана. Також це мало місце з нині викритим та заарештованим НКВС ворогом народу – Бойком; теж з Ойгеляйт – чоловіка якої заарештовано НКВС.

4. Керівництво Університету – Вайнштейн, Збандуто та Шор знали про те, що спущені Наркомпросом та Комітетом з Вищої школи навчальні плани є явно шкідницькими, все ж таки їх застосовували в життя. Про наявність шкідництва в поданих планах керівництво університету не повідомляло вищі партійні організації, а обмежувалися лише формальною постановкою питання перед тим-таки Наркомпросом...

16. Вважати великою політичною помилкою, що після викриття троцькістського послідуха Шмідта ректором університету був залишений Вайнштейн, який протягом 3-х років був його найближчим помічником /заступником/ і який несе відповідальність за те, що мало місце при керівництві Шмідта, як безпосередній співучасник цього керівництва.

17. З метою ліквідації наслідків шкідництва в окремих ланках університету, загальні збори ухвалюють:

1. Партійний комітет, який не виконав історичні вказівки товариша Сталіна на лютнево-березневому пленумі ЦК ВКП та який не виправдав довіри комуністів університету – розпустити.

2. Просити Ворошиловський Райпарком затвердити рішення партійних зборів щодо розпуску парткомітету та найближчим часом провести вибори нового комітету.

3. Зобов'язати партійний комітет порушити питання перед відділом школи та науки Обкому КП/б/У та Наркомпросу України тов. Затонським про зняття тов. Вайнштейна з роботи викон. обов'язки ректора Університету, як невідповідного з політичних та ділових міркувань.

4. Доручити партійному комітету найближчим часом розглянути питання щодо членів партії Вайнштейна, Збандуто і Вишнепольського та в залежності від ступеня їхньої винності вирішити питання про подальше перебування їх у партії кожного окремо.

Зобов'язати партійний комітет заслухати індивідуальний звіт начальника навчальної частини військової кафедри тов. Яворського.

Весь наявний матеріал щодо безпартійних Зубакіна та Шора висунути особливо і негайно передати до відповідних організацій.

5. Зобов'язати партійний комітет у місячний термін розробити план ліквідації наслідків шкідництва та забезпечити проведення цього плану у життя.

6. Просити Обком КП/б/У поставити питання перед ЦК КП/б/У та ЦК ВКП/б/ щодо перегляду спущених університету навчальних планів Наркомпросом України та Комітетом Вищої Школи з метою ліквідації шкідництва у цих планах та притягнення винних до відповідальності.

7. Доручити партійному комітету та парт. частини адміністрації університету найближчим часом переглянути весь професорсько-викладацький персонал та адмінтехперсонал з метою повного очищення від класово-чужих та ворожих елементів, а також непридатних.

8. Зобов'язати парткомітет та партійну частину адміністрації:

а/ найближчим часом забезпечити університет новими кадрами, сміливо висуваючи молодих партійних та непартійних більшовиків;

б/ переглянути склад аспірантури з метою вигнання з університету класово-чужих людей, які випадково потрапили до аспірантури.

9. Просити ЦК КП/б/У, Наркомпрос організувати в ОДУ кафедру історії більшовизму, розпущену свого часу ворогом народу Шмідтом.

10. Доручити парткомітету найближчим часом переглянути склад редакції ЗБК²⁴ та висунути перевірених та працездатних людей.

11. Партійні збори відзначають фактичну відсутність політмасової роботи серед студентства, професорсько-викладацького та адмінтехнічного персоналу, доручають парткомітету та парторгам прикріпити агітаторів до кожної ділянки окремо для проведення політмасової роботи, систематично інструктуючи та перевіряючи їхню роботу» (перекл. В. Л.) [10, арк. 4–5, 10–12].

Таким чином, М. С. Вайнштейну як і його попереднику І. П. Шмідту не вдалося уникнути шквалу критики на свою адресу та звинувачень у користолобстві, шкідництві, втраті пильності, несприйнятті критики, прикритті контрреволюціонерів і троцькістів тощо. Відповідно в листопаді 1937 р. його було відсторонено від посади керівника ОДУ [37, с. 150].

Різноманітні історіографічні напрацювання не дозволяють однозначно пояснити відбувся від'їзд М. С. Вайнштейна з Одеси²⁵ після його звільнення

²⁴ Абревіатура газети «За більшовицькі кадри».

²⁵ У деяких розвідках переконливо, але без посилань на історичні джерела написано, що «В листопаді 1937 року після низки звинувачень і погрози арешту органами НКВС М. С. Вайнштейн таємно залишив Одесу» [31, с. 186; 35, с. 175].

з посади ректора чи ні. Автобіографічні документи свідчать, що після складання ректорських повноважень основним полем наукової діяльності М. С. Вайнштейна в 1937–1941 рр. стала робота в ОДУ як доцента, завідувача економічного кабінету, а потім проректора заочного відділу ОДУ [28, арк. 1]. Як бачимо, 1937 р. він продовжив педагогічну діяльність в ОДУ. Дозволимо собі припустити, що у М. С. Вайнштейна були авторитетні покровителі в «високих» кабінетах, які сприяли пом'якшенню його покарання та поверненню до викладацької діяльності. Тим більше підтвердження цього знаходимо в історичних джерелах – звіті про роботу партійного комітету ОДУ за період від 12 квітня 1937 р. до 25 квітня 1938 р.: *«Хоча про необхідність звільнення Вайнштейна партком прийняв рішення ще в березні місяці 1937 р., але не вжили заходів для його здійснення. А Вайнштейн, який міцно підтримується з одного боку Кузнєцовим²⁶ і особливо Затонським²⁷, продовжував відстоювати реакційну професуру і протидіяти ліквідації наслідків шкідництва»* (перекл. В. Л.) [4, арк. 187].

Ще одним аргументом на користь того, що після звільнення М. С. Вайнштейн не залишив Одесу є той факт, що в грудні 1937 р. його було виключено з партії Одеським обкомом КП(б)У за відсутність пильності та за допущені помилки у викладанні 1931 р. в Одеському робітничому вечірньому індустріальному інституті. Відповідно офіційній версії самого М. С. Вайнштейна на питання викладача Бабенка «на що перетворюються в окреме майбутнє колгоспи» він дав відповідь, що «послідовно в соціалістичні підприємства», тобто державні. У 1940 р. Одеський обком КП(б)У поновив його в лавах ВКП(б), тільки залишивши догану за втрату пильності. Через те що він подавав апеляцію до Партійної колегії при ЦК ВКП(б), то це рішення вона мала затвердити, але вона цього не зробила. У вересні 1945 р. він у друге звернувся до Партійної колегії при ЦК ВКП(б) щодо розгляду його справи, то йому дали іншу відповідь. У зв'язку з тим, що справа має давній термін Партійна колегія не буде розглядати його питання, тому йому запропонували вступити до партії на загальних умовах, що він і зробив. У друге до лав партії його було обрано в лютому 1948 р. [28, арк. 1–1 зв.].

Підсумовуючи трохи більше ніж річний період керування М. С. Вайнштейна ОДУ відмітимо, що з призначенням його в.о. ректора він опинився в ролі очільника вишу, який не тільки починав своє життя майже з «нуля», а й створювався за новою радянською моделлю університетів, відмінною від університетів імперських часів та невідомою особисто для нього. Посада в.о. ректора стала своєрідним тестом на придатність М. С. Вайнштейна до ролі керівника «революційного» вишу. І, як видно з документів, із поставленим завданням він не впорався. Оцінка трудової завантаженості в 1936–1937 рр. допомагає прийняти вагомість причин, які не сприяли налагоджуванню функціонування усіх

²⁶ Скоріш за все мова іде про секретаря Ворошиловського районного комітету КП(б)У Одеси, який особисто провів перевірку партійного квитка М. С. Вайнштейна, що було затверджено актом від 13 грудня 1935 р. [5, арк. 119].

²⁷ Володимир Петрович Затонський (1888–1938) – український радянський партійний і державний діяч. Кандидат у члени ЦК ВКП(б) у лютому 1934 – січні 1938 рр. Народний комісар освіти УСРР від 22 лютого 1933 р. до 3 листопада 1937 р.

структур університету, хоча його відхід був вимушеним, під тиском партійних та державних структур. Як радянський ректор, він мав провести всередині університету структурну реорганізацію, змінити постановку викладання гуманітарних предметів, вирішити кадрові питання, забезпечити перереєстрацію студентства тощо, але через відсутність досвіду діяльності в цій сфері, брак професійних кадрів серед співробітників і викладачів та зайнятість реалізацією власного кар'єрного зростання призвели до скандального звільнення його з цієї посади.

Наведені вище колегами М. С. Вайнштейна його характеристики дають можливість окреслити деякі риси його психологічного портрету. Секретар парткому ОДУ Швець не раз давав йому характеристику, як людині невитриманій, за що гостро критикував його на засіданні парткомітету та наголошував, що *«він явно не користується в організації авторитетом витриманого більшовика»* [2, арк. 17, 20]. М. С. Вайнштейну дуже не подобалося, що студенти критикують керівництво. Наприклад, коли 19 листопада 1935 р. обговорювався стан партійно-масової роботи на історичному факультеті, жорсткій критиці з боку присутніх членів партій, серед яких були викладачі та студенти, була піддана робота парторга І. М. Докукіна та декана І. Д. Сероглазова, то це викликало у М. С. Вайнштейна нервовий приступ: *«студенти критикують начальство – декана факультету»*. Відповідну поведінку М. С. Вайнштейна секретар парткому ОДУ охарактеризував непартійним виступом та дав йому різку відсіч [2, арк. 47]. Також в його поведінці можемо простежити елементи авантюризму. Так, у звіті про роботу партійного комітету ОДУ за період від 12 квітня 1937 р. до 25 квітня 1938 р. було відмічено, що *«Вайнштейн, який обдурив партію під час переведення в дійсні члени партії – приховав про сувору догану з попередженням за заступництво ворожої професури, протидію висування молодих кадрів та низку інших антипартійних дій»* (перекл. В. Л.) [4, арк. 190]. Отже, поведінку та загалом ментальність М. С. Вайнштейна можна охарактеризувати авантюрними вчинками заради досягнення легкого успіху, бо погодитися зайняти посаду ректора провідного вишу на тлі складних суспільно-політичних і соціально-економічних обставин життя країни назвати зваженим рішенням дуже складно.

На останок оприлюднимо думку, що М. С. Вайнштейн не весь час був в.о. ректора, а певний період часу 1937 р. керував університетом як повноцінний ректор. Підтвердженням нашої версії є *«Резолюція партійного собрания по докладу ректора госуниверситета тов. Вайнштейна от 13–16 октября 1937 г.»* [4, арк. 222], в якій його посада вказана без приставки «в.о.». У багатьох інших документах також зустрічається назва його посади без доповнення «в.о.» [9, арк. 45; 10, арк. 4]. Звичайно ці факти є непрямими доказами, але не враховувати їх не можемо. Для остаточного з'ясування цього питання необхідно переглянути постанови НКО УРСР за 1936/1937 навчальний рік, що друкувалися в його офіційних виданнях *«Збірник наказів НКО УРСР»* і *«Збірник наказів та розпоряджень НКО УРСР»* або в загальносоюзному виданні *«Бюллетень высшей*

школы СССР»²⁸, де публікувалися постанови щодо змін у керівництві вишів. За великим же рахунком статус керівника з приставкою «в.о.» є некоректним і незаконним та більше практичним, ніж правовим. У нашому випадку немає великої розбіжності в тому керував М. С. Вайнштейн університетом з приставкою «в.о.» чи ні, мова ж йде безпосередньо про юридичну формальність та про працівника, який практично здійснював функції та виконував обов'язки вакантної, незайнятої посади.

Ще раз повторимося, що скандальне звільнення М. С. Вайнштейна з посади в.о. ректора ОДУ ніяким чином не сказалося на його долі. Навпаки він продовжував працювати в університеті. У 1940 р. в Москві в інституті економіки АН СРСР захистив кандидатську дисертацію на тему «Физиократизм в русской экономической мысли». Рішенням Вченої ради того ж інституту науковий ступінь кандидата економічних наук було присуджено 8 червня 1940 р. [28, арк. 2]. У 1941 р. евакуювався разом з іншими співробітниками ОДУ та від 1942 до 1944 рр., тобто до моменту реевакуації ОДУ, працював там як завідувач кафедри політекономії та одночасно за сумісництвом в Одеському педагогічному інституті, що знаходився в цей час також у Байрам-Алі. Також працював доцентом у Ташкентському юридичному інституті²⁹ [28, арк. 1].

У 1945 р. повернувся до Одеси та був направлений Одеським обкомом КП(б) У на роботу до Одеського державного педагогічного інституту імені К. Д. Ушинського, де до 1953 р. викладав політичну економію [28, арк. 1]. У 1947–1950 рр. за сумісництвом працював в Одеському консервному заводі [28, арк. 2]. У повоєнні роки форма і тематика його наукової діяльності також зводилася до загальноприйнятих стандартів. Наприклад, 11 травня 1946 р. як завідувач кафедри політекономії виступав на пленарному засіданні наукової сесії Одеського державного педагогічного інституту імені К. Д. Ушинського з доповіддю на тему «Україна в IV-ому п'ятирічному плані» [26, арк. 3]. Як і в попередні роки дані щодо своєї наукової діяльності він дуже ретельно засекречував, не надаючи списків, а ні назв деяких публікацій. Так, в анкеті від 19 травня 1950 р. він писав: «Маю низку опублікованих та неопублікованих наукових (невеликих) робіт» [28, арк. 1].

У 1950 р. в Одеському інституті інженерів борошномельної промисловості та елеваторного господарства (з 1952 р. – Одеський технологічний інститут імені Й. В. Сталіна) була утворена кафедра організації підприємств та економіки промисловості. Сюди на посаду доцента з 1 вересня 1953 р. перейшов працювати М. С. Вайнштейн. У серпні 1954 р. його було призначено в.о. завідувача виокремленої кафедри економіки промисловості. У продовж наступних трьох років на інженерно-економічному факультеті читав курси «Теоретична і промислова статистика», «Економіка транспорту» та «Економіка сільського господарства». У липні 1957 р. доцент М. С. Вайнштейн був обраний за конкурсом на посаду

²⁸ В одеських бібліотеках зберіглися не всі номери цих видань, тому деякі з них необхідно переглядати у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Через непередбачені обставини пандемії 2020–2021 рр. та воєнного стану 2022–2024 рр. автору не вдалося завершити перегляд цих видань.

²⁹ В. М. Букач помилково вказує, що він обіймав посаду доцента в Ташкентському університеті [29, с. 17].

завідувача кафедри економіки промисловості, однак 25 вересня 1957 р. через тривалу хворобу серця пішов з життя.

Оцінюючи зібрані разом «розірвані сторінки» життя М. С. Вайнштейна, не можна сказати, що воно не відбулося. Незважаючи на політичні колізії, з якими воно збігалось, він зміг пройти науковою кар'єрою драбиною від випускника інституту, асистента до професора, декана, проректора та ректора провідного вишу Одеси. Однак його доля стала повторенням долі багатьох керівників вишів, яким суспільно-політичні кардинальні зміни історії або власні амбіції, або відсутність досвіду та нерозуміння суті питань університетського рівня не дозволили розкрити весь адміністративний потенціал. М. С. Вайнштейну не вдавалося робити свою роботу краще, ніж багатьом іншим керівникам. Ненавидіти його за подібне – це все одно, що ненавидіти сам університет. У свою чергу ненавидіти університет для його викладача – це все одно, що ненавидіти самого себе. Ось тільки зрозуміти подібне дано було далеко не кожному, а, на жаль, більшості, яку складала кон'юнктура маса. Відповідно їх ментальності на генетичному рівні, їм простіше було сфокусувати всі свої негативні емоції на одній особі, у даному випадку на М. С. Вайнштейні, який як багато й інших відігравав роль «цапа-відбувайла» під час боротьби пролетаріату з наслідками злочинів ворогів проти чергової державної політичної кампанії.

Загалом кар'єрний шлях М. С. Вайнштейна є зразковим для представників ранньорадянської генерації вчених [34]: робітничо-селянське походження – комсомольський активіст – служба у лавах Червоної армії – вступ до комуністичної партії – інститут, початок викладацької діяльності – адміністративна кар'єра – війна / евакуація – продовження адміністративної кар'єри, все прямо по висхідній лінії. Людина була вписана в єдину систему вищої школи, прагнула досягнення кар'єрних вершин, доступних радянським освітянам, отримавши високі пости та нагороди. У результаті, будучи малоуспішним вченим, педагогом і адміністратором, він не поступався за становищем на ієрархічних сходах системи своїм колегам. Різке співвідношення таланту, конформізм, владні амбіції та прагнення до досягнення матеріальних благ були складовими, які прищепили до подібної формули кар'єрного успіху та різного сприйняття цього успіху сучасниками. Життєвий шлях М. С. Вайнштейна покликаний ілюструвати можливості соціальної мобільності людини в системі освіти у ранньорадянський період. Життєпис радянського вченого свідчить щодо можливостей представників гілки adeptів ранньорадянської генерації адаптуватися до різних обставин, включаючи політичний тиск.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. 39. – Оп. 5. – Спр. 107. – 281 арк.
2. ДАОО. – Ф. П-11. – Оп. 1. – Спр. 878. – 180 арк.
3. ДАОО. – Ф. П-11. – Оп. 1. – Спр. 1236. – 198 арк.
4. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 1. – Спр. 87. – 259 арк.
5. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 1. – Спр. 88. – 422 арк.
6. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 2. – Спр. 5. – 198 арк.

7. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 2. – Спр. 11. – 54 арк.
8. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 3. – Спр. 67. – 235 арк.
9. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 4. – Спр. 44. – 199 арк.
10. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 4. – Спр. 94. – 82 арк.
11. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 4. – Спр. 161. – 27 арк.
12. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 16. – Спр. 69. – 47 арк.
13. ДАОО. – Ф. Р-129. – Оп. 1. – Спр. 102. – 17 арк.
14. ДАОО. – Ф. Р-129. – Оп. 1. – Спр. 1484. – 38 арк.
15. ДАОО. – Ф. Р-499. – Оп. 1. – Спр. 1647. – 139 арк.
16. ДАОО. – Ф. Р-1395. – Оп. 1. – Спр. 3. – 768 арк.
17. ДАОО. – Ф. Р-1395. – Оп. 1. – Спр. 30. – 108 арк.
18. ДАОО. – Ф. Р-1633. – Оп. 1. – Спр. 33. – 193 арк.
19. ДАОО. – Ф. Р-1633. – Оп. 1. – Спр. 43. – 60 арк.
20. ДАОО. – Ф. Р-1647. – Оп. 1. – Спр. 34. – 17 арк.
21. ДАОО. – Ф. Р-1647. – Оп. 1. – Спр. 35. – 196 арк.
22. ДАОО. – Ф. Р-1647. – Оп. 1. – Спр. 300. – 6 арк.
23. ДАОО. – Ф. Р-4570. – Оп. 3. – Спр. 43. – 59 арк.
24. ДАОО. – Ф. Р-4570. – Оп. 3. – Спр. 64. – 37 арк.
25. ДАОО. – Ф. Р-4570. – Оп. 3. – Спр. 65. – 83 арк.
26. ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 2. – Спр. 12. – 226 арк.
27. Архів Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. – Ф. 1438. – Оп. 1. – Спр. 10. – 278 арк.
28. Архів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. – Ф. 2. – Од. зб. 173.– 2 арк.
29. Вайнштейн Мойсей Соломонович. Економіст // Букач В.М. Науковці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського: біограф. слов. – Вип. 4. – Одеса: ПНПУ, 2022. – С. 16–17. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/tpproz> (дата звернення: 11.04.2024).
30. История Одесской государственной академии пищевых технологий (1902–2002) / Г.В. Ангелов [и др.]; под ред. Н.Д. Захаров. – Одесса: Астропринт, 2002. – 208 с.
31. Кузнецов В.А. Создание и первые годы существования Одесского государственного университета // История науки і техніки. – 2013. – Вип. 3. – С. 173–191.
32. Левченко В.В. Вайнштейн Йосип Лейбович // Дослідники історії Південної України: біобібліогр. довід. / упоряд. І. Лиман. – Київ, 2016. – Том 2. – С. 78–82. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/tprrk> (дата звернення: 11.04.2024).
33. Левченко В.В. Науково-педагогічна та організаційна діяльність сходознавця І.І. Белякевича (1925–1978) / В.В. Левченко // Сходознавство. – 2023. – № 92. – С. 225–268. – Відомості доступні також через Інтернет: [(дата звернення: 11.04.2024).
34. Левченко В. В. «Пролетарсько-революційна» автобіографія – запорука приналежності до «ранньорадянської» генерації вчених (на прикладі наукового співтовариства гуманітаріїв Одеси) // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. – Харків, 2019. – Вип. 29. – С. 74–89. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/tprrj> (дата звернення: 11.04.2024).
35. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Історія та сучасність (1865–2015) / Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова; голов. ред. І.М. Коваль; вступ. сл.: І.М. Коваль, В.М. Хмарського. – Одеса: ОНУ, 2015. – 964 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/tprese> (дата звернення: 11.04.2024).
36. Петровський Е. Кадрова ситуація на історичному факультеті Одеського державного університету в 1930-х роках // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідом. зб. наук. пр. – 2005. – Вип. 13. – С. 260–273. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/tprrkq> (дата звернення: 11.04.2024).
37. Професори Одеського національного університету імені І.І. Мечникова: біограф. довід.: у 2 т. / Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, Наук. б-ка; голов. ред. І.М. Коваль; відп. ред. М.О. Подрезова; редкол.: В.В. Глебов [та ін.]; упоряд. та бібліогр. ред.: О.С. Мурашко, В.П. Пружина, В.В. Самодурова. – Одеса: ОНУ, 2020. – Т. 1: Ректори (1865–2020). – 160 с., 44 с. іл.
38. Урсу Д.П. Особливості науково-дослідної роботи викладачів, аспірантів і студентів історичного факультету Одеського державного університету в 1934–1941 роках / Д.П. Урсу, Е.П. Петровський // Зап. іст. ф-ту. – 2009. – Вип. 20. – С. 300–312. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/tprrtr> (дата звернення: 11.04.2024).

References:

- [1]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 39, inventory 5, dossier 107.
- [2]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-11, inventory 1, dossier 878.
- [3]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-11, inventory 1, dossier 1236.
- [4]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 1, dossier 87.
- [5]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 1, dossier 88.
- [6]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 2, dossier 5.
- [7]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 2, dossier 11.
- [8]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 3, dossier 67.
- [9]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 4, dossier 44.
- [10]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 4, dossier 94.
- [11]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 4, dossier 161.
- [12]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 16, dossier 69.
- [13]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-129, inventory 1, dossier 102.
- [14]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-129, inventory 1, dossier 1484.
- [15]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-499, inventory 1, dossier 1647.
- [16]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1395, inventory 1, dossier 3.
- [17]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1395, inventory 1, dossier 30.
- [18]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1633, inventory 1, dossier 33.
- [19]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1633, inventory 1, dossier 43.
- [20]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1647, inventory 1, dossier 34.
- [21]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1647, inventory 1, dossier 35.
- [22]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1647, inventory 1, dossier 300.
- [23]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-4570, inventory 3, dossier 43.
- [24]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-4570, inventory 3, dossier 64.
- [25]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-4570, inventory 3, dossier 65.
- [26]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-7400, inventory 2, dossier 12.
- [27]. Arkhiv Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Archives of the Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund 1438, inventory 1, dossier 10, 278 p.
- [28]. Arkhiv Naukovoї biblioteki Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni. I. I. Mechnykova [Archives of the Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund 2 (Materialy do biohrafiy spivrobitnykiv ONU imeni I. I. Mechnykova) [(Materials for biographies of employees of Odesa I. I. Mechnikov National University)], dossier 173, 2 p.
- [29]. Vainshtein Moisei Solomonovich. Ekonomist [Weinstein Moisei Solomonovich. Economist]. *Bukach V.M. Naukovtsi Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho: biohrafichni slovnyk* [Scientists of the Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky]. Odesa, 2022, iss. 4, pp. 16–17. Available at: <http://surl.li/tpoz> (accessed: 11.04.2024).
- [30]. *Istoriya Odesskoy gosudarstvennoy akademii pishchevykh tekhnologiy (1902–2002)* [History of the Odessa State Academy of Food Technologies (1902–2002)] / G. V. Angelov [i dr.]; pod red. N. D. Zakharova. Odesa, 2002, 208 p.
- [31]. Kuznetsov V. A. Sozdaniye i pervyye gody sushchestvovaniya Odesskogo gosudarstvennogo universiteta [Creation and first years of existence of Odessa State University]. *Istoriya nauky i tekhniki* [History of science and technology], 2013, iss. 3, pp. 173–191.

- [32]. Levchenko V. V. Vainshtein Yosyp Leibovych [Weinstein Yosyp Leibovych]. *Doslidnyky istorii Pivdennoi Ukrainy: biobibliohrafichniy dovidnyk* [Researchers of the history of Southern Ukraine] / uporiadnyk I. Lyman. Kyiv, 2016, iss. 2, pp. 78–82. Available at: <http://surl.li/tpprk> (accessed: 11.04.2024).
- [33]. Levchenko V. V. Naukovo-pedahohichna ta orhanizatsiina diialnist skhodoznavtsia I. I. Bieliakovycha (1925–1978) [Scientific-pedagogical and organizational activity of Orientalist I. I. Belyakevich (1925–1978)]. *The Oriental Studies*, 2023, iss. 92, pp. 225–268. Available at: <http://surl.li/tujqf> (accessed: 11.04.2024).
- [34]. Levchenko V. V. «Proletarsko-revoliutsiina» avtobiohrafia – zaporuka prynalezhnosti do «rannoradianskoi» heneratsii vchenykh (na prykladi naukovoho spivtovarystva humanitariiv Odesy) [«Proletarian Revolutionary» Autobiography – Security Deposit to the «Early Soviet» Generation of Scientists (on the Example of the Scientific Community of Odessa Humanities)]. *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series: History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences*, 2019, iss. 29, pp. 74–89. Available at: <http://surl.li/tpjpf> (accessed: 11.04.2024).
- [35]. *Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova. Istoriia ta suchasnist (1865–2015)* [Odesa I. I. Mechnikov National University. History and modernity (1865–2015)] / holov. red. I. M. Koval; vstup. sl.: I. M. Koval, V. M. Khmarskyi. Odesa, 2015, 964 p. Available at: <http://surl.li/tpmse> (accessed: 11.04.2024).
- [36]. Petrovskiy E. Kadrova sytuatsiia na istorychnomu fakulteti Odeskoho derzhavnoho universytetu v 1930-kh rokakh. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky* [Problems of the history of Ukraine: facts, judgments, searches], 2005, iss. 13, pp. 260–273. Available at: <http://surl.li/tpkq> (accessed: 11.04.2024).
- [37]. Profesory Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova: biohrafichniy dovidnyk [Professors of Odesa National University named after I. I. Mechnikov: biographical guide] / Odesa I. I. Mechnikov National University. Odesa, 2020, iss. 1, 160 p.
- [38]. Ursu D. P., Petrovskiy E. P. Osoblyvosti naukovo-doslidnoi roboty vykladachiv, aspirantiv i studentiv istorychnoho fakultetu Odeskoho derzhavnoho universytetu v 1934–1941 rokakh. Paper of Faculty of History, 20096 iss. 20, pp. 300–312. Available at: <http://surl.li/tpptr> (accessed: 11.04.2024).

Надійшла 15.04.2024 р.

Додаток 1

Куррікулум віте М. С. Вайнштейна від 18 листопада 1928 р., надане на здобуття посади асистента ОІНГ³⁰

Curriculum vitae

Народився в Кривому-Озері 27-го січня 1903 р.

З 1911 р. мешкав у м. Богополі /нині ІІІ-я частина Першотравенська/, де в 1914 р. закінчую нижчу школу /2-х класну/, а потім йду на службу до місцевого крамаря /Докторовича/ в гасовий склеп «мальчиком». Тут пропрацював біля 2-х років – перейшов на ту ж посаду до великої гуртової мануфактурної крамниці /Шляховського і Гальперина/ де працював до кінця 1917 р. З 1917 року вступаю до ІІІ класи Голтинської /Першотравенської/ комерційної школи. Не закінчивши школи, в середині учбового року /в 1920 р./, в зв'язку з тяжкою обстановкою,

³⁰ Матеріали друкуються відповідно до оригіналу текстів із збереженням усіх особливостей граматики, правопису, стилістики тощо тих часів. Дрібні особливості тексту (закреслення, надрядкові вставки тощо), зроблені авторми не обумовлюються. Авторська дата наводиться за оригіналами. Відомості про місце зберігання оригіналів подано за умовними скороченнями.

яка склалася в ній /більшість викладавців були Петлюровцями/ я кинув її й виїхав до м. Одеси. Тут я вступив до Комісії допомоги жертвам контр-революції /Помжекор/ при Соцзабес'ї, де працював як секретар півтори роки.

В 1921 р. пішов до Червоної Армії /89 військово-будівн. полк/ де прослуживши рік, вступаю в 1922 р. на перший курс Одеського Інаргосп'у. до 1924 р. був на держ. та спілковій стипендії.

З 1924 р. за рекомендацією партколективу ІНГ був направлений Ленінським Районом на пропагандиску роботу.

З 1925 по 1927 р. працював пропагандистом Свердловського райкому.

В 1925 р. закінчую Інститут, Економ – факультет. Зі закінченням Інституту залишаюсь на педагогічній роботі до сучасного моменту. Читаю економ. дисципліни в Вечірн. Робітн. Університеті, по Вечірн. Радпартшколі та інш.

Одночасно з педагогічною роботою працюю в Кабінеті Агітпроп-Політосвітроботи як Завідуватель Шкільно-Курсовою Секцією.

В 1928 р. /травень міс./ захищаю дипломну роботу на тему: «Теория земельной ренты и проблема ренты в СССР».

Друкованих работ у мене немає, коли не рахувати декількох невеличких брошур, що їх присв'ячено питанням раціоналізації виробництва, господарчого значіння письменности, стану економіки Одещини й інш.

М. С. Вайнштейн [підпис]

18/XI-1928 р.

ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 102, арк. 4–5. Машинопис. Лист.

Додаток 2

Тези доповіді М. С. Вайнштейна, висловлені 1936³¹ р.

Тези доповіді тов. М. С. Вайнштейна

1. По плану НКО Університет матиме в 1943 році 8880 студентів. Щорічні прийоми з 1942 року будуть такі:

Фізфак	150	студентів
Матфак	400	”
Хемфак	100	”
Біофак	150	”
Геофак	150	”
Істфак	300	”
Літфак	400	”
ф-тет іноземних мов	120	”
Разом	1770	студентів

³¹ Рік оприлюднення тез визначено відповідно їх змісту.

2. В зв'язку з великим розміром будівництва доведеться будувати університет поза містом. В зв'язку з цим всі приміщення треба будувати наново, використовуючи існуючі будинки під гуртожитки 500 школи.

3. З гігієнічних міркувань треба будувати окремі чотирьох поверхові будинки з корисною площею орієнтовно в 1 000 кв. мтр.

4. Треба передбачити розміщення факультетів і відповідних н.д. інститутів в одному корпусі.

5. Крім фундаментальної бібліотеки треба побудувати учбові бібліотеки при кожному факультеті.

6. При кожному факультеті потрібно передбачити читальні зали, кабінети для керівників кафедр та наукових співробітників, кабінети для самостійної роботи студентів з теоретичних дисциплін.

7. В першу чергу в 1937 році треба побудувати корпус для історичного та географічного факультетів.

Список об'єктів будівництва Університету

1. Корпус для фізичного факультету /750 студ./ та н.д. інституту фізики.

2. Корпус для математичного факультету /3 000 студ./ та науково-досл. Інституту математики та механіки.

3. Корпус для історичного та географічного факультетів /3 250 студ./ та н.д. інститутів історії та географії.

4. Корпус для хемічного та біологічного факультетів /1 350 студ./ та н.д. інститутів хемії та біології.

5. Корпус для факультетів літературного та іноземних мов /2 500 студ./ та відповідн.н.д. інституту.

6. Військово-фізкультурний корпус з фізкультурними залами, басейном для плавання, тиром, військовими кабінетами та аудиторіями.

7. Корпус для фундаментальної бібліотеки та управління Університету з великим читальним та конференц. залами.

8. Клуб та їдальня /з залом на 2 500–3 000 осіб/.

9. Квартирний корпус для професури.

10, 11, 12, 13. Корпуси гуртожитків на 6 000–7 000 студентів.

14. Корпус допоміжних установ /друкарня, науково-експеримент. майстерні, гараж, шкловувна майстерня, столярна майстерня і т. інш./.

15. Стадіон.

16. Водна, спортивна станція та н.д. гідробіологічна станція.

**Витяг з висновків комісії по обслідуванню навчальної частини
Одеського державного університету 1937 р.³²**

ВИСНОВКИ

Комісії по обслідуванню навчальної частини ОДУ

В складі товаришів: Власенко, Збандуто, Скавронського, Машталера та Смірнова.

Перевірявши роботу навчальної частини, Комісія виявила слідує:

КЕРІВНИЦТВО – І. До цього часу не викорінені наслідки троцькістської роботи був. ректора Шмідта, які полягали в ігноруванні, порушенні державних законів, оковамилюванні, затискові критики.

2. Після зняття з роботи Шмідта тво ректора було покладено на тов. Вайнштейна, який одночасно працював і на посаді проректора по навчальній частині. Помічниками проректора були: т.т. Шор та Збандуто. Останнього запрошено на роботу 11-го вересня. Між ними було розподілено по 3 факультети, а саме: історичний, географічний та біологічний – Збандуто; математичний, хемічний, фізичний та бюджет – Шор. Тов. Вайнштейн з самого початку навчального року не приділив уваги навчальній частині, самоухилився, передоверивши її цілком тов. Шору. Обидва пом. проректора за словами Вайнштейна, були залишені самі собі. Тов. Збандуто запрошений для зміцнення навчальної частини не приділив з початку належної уваги цій роботі, бачивши недоліки навчальної частини, ігнорування його з боку Вайнштейна, не сигналізував парторганізації і поставив себе в ролі спостерігача.

3. Коли пом. проректора ставили питання перед тов. Вайнштейном про потребу приділити увагу навчальній частині, він казав, що тепер працювати ректором важко, що в нього багато іншої ректорської роботи. Щоб розв'язати якесь питання доводилось довго чекати /заява Шора про розгляд заяв на підготовчі курси/. Про стиль керівництва говорять такі випадки, з вини тов. Вайнштейна тричі зривалася нарада деканів. З першого разу він забув про нараду, другого та третього разу – спізнився на 45 хвилин, не попередивши і декани розійшлись. Такі зриви нарад ввійшли в систему.

4. Ректор не скликав регулярно нарад деканів. Навчальна частина не контролювала хід навчального процесу, обмежуючись цифровими сводками. Плани робіт не виконувались, як не контролювалося виконання плану деканів та кафедр, а декан істфаку, навіть зовсім не мав плану роботи на перший семестр.

³² Дату визначено автором відповідно контексту змісту тексту.

5. Протягом всього першого семестру і 2-х місяців другого було скликано лише один пленум кафедр Університету. Масової роботи навколо навчального процесу не велось. Підсумки за перший семестр не обговорювалися на жодних зборах, чи засіданнях.

6. Учбова частина погано керує безпосередньо учбовим процесом, нема відвідування лекцій з боку керівного складу університету та більшості деканів, немає потрібного керівництва учбовою роботою кафедр, не ведеться робота з викладавцями в галузі методики викладання, обміну досвідом, скликання учбових конференцій тощо.

7. Вкрай незадовільно поставлена виконавча робота серед професури, підвищення політичного рівня та особливо озброєння Марксо-Ленінською методологією.

ДАОО, ф. П-20, оп. 4, спр. 44, арк. 85. Машинопис. Лист.

Додаток 4

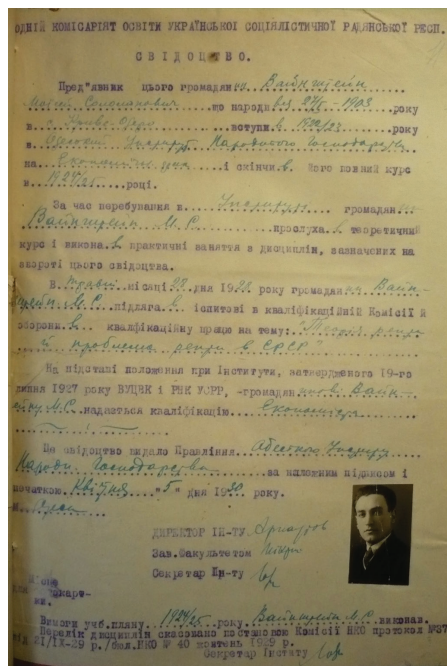
Реєстр виявлених опублікованих праць М. С. Вайнштейна

1. Как мы готовили выставку к 5-му губс'езду (Союз Кожевников) / М. Вайнштейн // Молот. – 1925. – № 1 (67). – С. 6.
2. Что нужно нашей К. В. П. (Союз Кожевников) / М. Вайнштейн // Молот. – 1925. – № 1 (67). – С. 13.
3. Культпросветработа среди безработных (В порядке предложения) / М. Вайнштейн // Молот. – 1925. – № 2 (68). – С. 14.
4. К реорганизации касс взаимопомощи / М. Вайнштейн // Молот. – 1925. – № 4 (70). – С. 7.
5. Что говорят рабочие о «Молоте»: мнения о «Молоте» / М. Вайнштейн // Молот. – 1925. – № 4 (70). – С. 15.
6. Больные вопросы нашей безработицы / М. Вайнштейн // Молот. – 1925. – № 7 (73). – С. 13.
7. Кассы или фонды взаимопомощи (В порядке обсуждения) / М. Вайнштейн // Молот. – 1925. – № 8 (74). – С. 5.
8. Культработа среди служащих частных предприятий / М. Вайнштейн // Молот. – 1925. – № 11 (77). – С. 6.
9. Проблема ренты у Рикардо, у Маркса и в советском хозяйстве / М. С. Вайнштейн. – Одесса, 1927. – [? с.].
10. Хозяйство и грамотность / М. С. Вайнштейн. – Одесса: Одес. Политпросвет, 1929. – [? с.].
11. Техника и социально-экономическая наука / М. С. Вайнштейн // Металеві дні. – 1932. – № ?. – [? с.].
12. Тяжелая промышленность Украины в пятилетнем плане 1946–1950 гг. / М. С. Вайнштейн // Наук. зап. Одес. держ. пед. ін-т ім. К. Д. Ушинського. – 1947. – Т. 8. – С. 27–54.
13. Лженаука Кейнса (По поводу одной реакционной теории кризисов и безработицы) / М. С. Вайнштейн // Наук. зап. Одес. держ. пед. ін-т ім. К. Д. Ушинського. Вип. іст.-філол. – 1950. – Т. 9. – С. 34–50.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Іл. 1. Вайнштейн Мойсей Соломонович, 1930 р.
ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 1484, арк. 11.

Іл. 2. Свідоцтво про закінчення Одеського інституту народного господарства, 05.04.1930 р.
ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 1484, арк. 11.

Levchenko V. V.,

Candidate of Historical Sciences (PhD),

Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines of
Odessa National Maritime University (ONMU), Professor at ONMU,

34 Mechnikov St., Odesa, 65029, Ukraine

tel.: (048) 728 31 18

e-mail: levchenko_lav@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6907-7768>

MOSES WEINSTEIN – THE TRAGEDY AND FATE OF RECTOR OF ODESA STATE UNIVERSITY

Summary

In the article, based on the study of unpublished archival documents, as well as materials of periodicals, the biography of the economist, associate professor, first vice-rector and one of the rectors of Odessa State University (OSU) M. Weinstein is reproduced for the first time. Dedicating the article to the 120th anniversary of the birth of the scientist and administrator, his life path is traced in as much detail as possible. The novelty of the study consists in the clarification of biographical information: place of birth, social origin, behavior patterns in management positions at the State University, analysis of the motivation of actions, scientific activity, etc. In 1937, having fallen into the millstones of the "Great Terror", he was forced to secretly leave Odesa. The overview of the events was made that allowed us to provide the motives for the repression against the heads of state universities, in particular, OSU. At the same time, the factors that led to the deployment of massive repressive campaigns against university rectors simultaneously influenced the processes of forming the socialist subjectivity of Soviet realities. In this regard, a typical conflict situation was reconstructed, which determined the extreme contradiction of the position of conscientious managers from among the early Soviet generation in the mid-1930s. It was observed that when propaganda promoted labor collectives as the true creators of a new socialist civilization, M. Weinstein had to deviate from the imperative principle of the collectivist worldview. In the true interests of the case, he was forced to rely on the professional core of university specialists, opposing himself to the majority of teachers, graduate students and students, but such a position was not welcomed by the proletariat and the state. The fate of M. Weinstein repeated the fate of many heads of higher education institutions who were caught up in the conditions of radical socio-political changes of the 1930s.

Keywords: M. Weinstein, Odessa State University, rector, biography, generations, political repression, fate.